

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Elin Ek

Barnets röst i rätten

- En analys av domstolars värderingar av barns utsagor i barnvåldtäktsmål i förhållande till rättspsykologi och rättssäkerhet

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Linnea Wegerstad

Termin: HT 2023

Innehåll

Summary.....	4
Sammanfattning.....	5
Förord	6
Förkortningar	7
1 Inledning.....	8
1.1 Bakgrund.....	8
1.2 Syfte och frågeställning.....	9
1.3 Avgränsningar	10
1.4 Metod & material	10
1.4.1 Rättsanalytisk metod.....	10
1.4.2 Empirisk metod.....	12
1.5 Perspektiv.....	14
1.5.1 Rättspsykologi	14
1.5.2 Rättssäkerhet.....	15
1.6 Forskningsläge	18
1.7 Disposition	20
2 Bevisprövning i mål om våldtäkt mot barn.....	21
2.1 Grundläggande principer.....	21
2.1.1 Fri bevisprövning.....	21
2.1.2 Principerna om omedelbarhet, bevisomedelbarhet och muntlighet.....	22
2.2 Beviskravet i mål om våldtäkt.....	23
2.2.1 Beviskravet i brottmål.....	23
2.2.2 När anses beviskravet uppfyllt?.....	24
2.2.3 Tillämpas beviskravet lägre i våldtäktsmål?.....	25
2.2.4 Särskilt om ord mot ord-situationer – krävs stödbevisning?.....	27
3 Särskilt om bevisvärdering av muntliga utsagor	30
3.1 Lögnedektion	30
3.2 Tillförlitlighet och trovärdighet.....	31
3.3 Högsta domstolens tillförlitlighetskriterier	32
3.3.1 Inledande om kriterierna och kritik mot dem	32
3.3.2 Klar, detaljrik, lång och levande.....	33
3.3.3 Sanningsenlig i viktiga enskildheter och fri från felaktigheter.....	34
3.3.4 Logisk och fri från motsägelser	35

3.3.5	Fri från överdrifter och svårförklarliga moment.....	35
3.3.6	Sammanhängande och fri från konstansbrister och tvekan 36	
4	Rättspsykologi med fokus på barn	38
4.1	Allmänt om minnet	38
4.2	Barns kapacitet att minnas och återberätta.....	39
4.2.1	Inledning	39
4.2.2	Ålder	39
4.2.3	Suggestion.....	41
4.2.4	Att berätta om trauman och känsloladdade händelser	43
5	Rättsfallsstudie – Domstolarnas värdering av barns utsagor i barnvåldtäktsmål.....	46
5.1	Urval.....	46
5.2	Mål A	47
5.3	Mål B.....	48
5.4	Mål C.....	49
5.5	Mål D	50
5.6	Mål E.....	51
5.7	Mål F	52
5.8	Mål G	52
5.9	Mål H	54
5.10	Mål I.....	55
6	Rättsfallsanalys.....	58
6.1	Domstolarnas bevisvärdering i förhållande till rättspsykologisk forskning	58
6.1.1	Uppgifternas konstans över tid	58
6.1.2	Barns verbala förmåga	60
6.1.3	När i tiden barnet berättat	64
6.1.4	Suggestion.....	67
6.2	Rättssäkerhetsproblem i bevisvärderingen.....	70
6.2.1	Inledning	70
6.2.2	Konsekvenser för förutsebarheten	71
6.2.3	Konsekvenser för den materiella riktigheten	72
7	Slutsatser	77
	Käll- och litteraturförteckning	80
	Rättsfallsförteckning.....	87

Summary

In cases of child rape, evidentiary difficulties can arise as one person's word often stands against another's. The courts' primary task in these situations is to assess the reliability of the child's oral statement. These situations are further complicated by the fact that children, according to forensic psychology research, face difficulties in presenting oral evidence of sexual abuse. For instance, children generally have limited verbal skills and vocabulary, cannot provide as coherent and detailed statements, and often delay reporting abuse, especially the most intimate details. Considering this, the thesis aims to analyze how the courts assess children's oral statements in child rape cases without direct evidence. It investigates how the courts adhere to the reliability criteria set by the Supreme Court and forensic psychological factors that can affect children's memory and narration. Furthermore, the thesis aims to analyze and problematize potential consequences for legal certainty, in terms of predictability and substantive justice, arising from the courts' approach to the reliability criteria and forensic psychology research. The thesis uses the legal analytical method combined with an empirical case study to achieve its aim.

In Sweden, the courts are free to assess evidence, but the Supreme Court has established criteria to guide them in assessing the reliability of oral statements. The case analysis in this thesis reveals that the courts, to a large extent, apply the reliability criteria in cases of child rape. This approach can be criticized from a forensic psychology perspective, as several criteria lack support in research. Additionally, criticism arises from the fact that the criteria are designed for adults. The courts do not appear to fully consider the psychological challenges that children face in recalling and recounting their experiences. While applying the established criteria may introduce some predictability, it also poses a risk to the substantive justice if no consideration is given to the individual conditions of the interviewee. To ensure correct judgements, there is a need for increased forensic psychological knowledge among those assessing children's oral statements, and the evaluation needs to be individualized to avoid disadvantaging children.

Sammanfattning

I mål om våldtäkt mot barn kan särskilda bevissvårigheter uppstå då ord ofta står mot ord. Det centrala i domstolarnas bevisvärdering i sådana situationer är att värdera tillförlitligheten i barnets muntliga utsaga. Situationen försvåras ytterligare av att barn, enligt rättspsykologisk forskning, har särskilda svårigheter med att framföra muntlig bevisning i fråga om sexuella övergrepp. Exempelvis har barn generellt inte samma muntliga förmåga och vokabulär som vuxna, de kan inte ge lika sammanhängande och detaljrika berättelser samt väntar ofta länge med att berätta om övergrepp som de utsatts för, särskilt de mest intima detaljerna. Mot bakgrund av detta syftar arbetet till att analysera vad domstolarna i praktiken beaktar vid bevisvärderingen av barns utsagor i barnvåldtäktsmål där ord står mot ord. Arbetet avser undersöka hur domstolarna förhåller sig till HD:s uppställda kriterier för tillförlitlighet och de rättspsykologiska faktorer som kan påverka barns minne och återberättande. Arbetet syftar vidare till att analysera och problematisera vad domstolarnas förhållningssätt till HD:s kriterier och rättspsykologisk forskning kan få för konsekvenser för rättssäkerheten, närmare bestämt förutsebarheten och den materiella riktigheten. För att uppnå arbetets syfte tillämpas rättsanalytisk metod i kombination med en empirisk rättsfallsstudie.

I Sverige råder fri bevisvärdering, men HD har ställt upp kriterier för hur domstolarna kan avgöra tillförlitligheten i muntliga utsagor. Genom arbetets rättsfallsanalys kan konstateras att hovrätterna i hög grad tillämpar de kriterier som HD ställt upp i barnvåldtäktsmål. Detta kan kritiserar ur ett rättspsykologiskt perspektiv då flera av kriterierna inte har förankring i forskning. Dessutom kan det kritiserar med tanke på att kriterierna är utformade efter vuxna. Flera av domstolarna beaktar inte barns rättspsykologiska svårigheter att minnas och återberätta vad de har utsatts för. Att tillämpa HD:s uppställda kriterier kan å ena sidan sägas medföra viss förutsebarhet. Å andra sidan riskerar den materiella riktigheten att lida om inte hänsyn tas till förhörspersonens individuella förutsättningar. För att säkerställa materiell riktighet behövs mer rättspsykologisk kunskap hos de som värderar barns muntliga utsagor och utsageanalysen behöver individualiseras för att barn inte ska missgynnas.

Förord

Ett stort tack vill jag rikta till min handledare Linnea Wegerstad för goda råd, värdefulla synpunkter och din positiva inställning under mitt uppsatsskrivande, även när jag tidvis känt mig stressad och förvirrad.

Tack till min familj och min kille som alltid stöttar, peppar och tror på mig – ett särskilt tack till min syster som ställt upp och korrekturläst, inte bara detta arbete, utan alla uppsatser jag skrivit under min tid på juristprogrammet, du är guld värd!

Slutligen vill jag passa på att tacka alla mina fina vänner som har gjort min tid i Lund till den bästa, ni vet vilka ni är!

Lund, 30 december 2023

Elin Ek

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
DNA	Deoxiribonukleinsyra
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RFSU	Riksförbundet för sexuell upplysning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I februari 2023 meddelades den i media kallade Snippa-domen som kom att skapa många kritiska rubriker och åsikter runt om i landet.¹ Målet gällde en man som stod åtalad för våldtäkt mot barn. Hovrätten fann det utrett att den tilltalade bland annat haft ett finger inne i barnets snippa. Däremot ansåg hovrätten inte att det var utrett vad barnet menat med uttrycket ”snippa”. Med anledning av detta fann hovrätten inte det styrkt att mannen penetrerat barnets underliv, och mannen frikändes.² Domstolens resonemang har kritiserats bland annat med tanke på att ”snippa” idag är det ord för kvinnans könsorgan som lärs ut till barn.³ Detta för osökt tankarna till om den tilltalade mannen hade dömts om barnet hade använt ett annat, mer vuxet, ord för det kvinnliga könsorganet och om barn missgynnas för att de har andra förutsättningar än vuxna att framföra muntlig bevisning.

I mål om våldtäkt är det vanligt att det saknas teknisk bevisning och direkta vittnesiakttagelser. I sådana ord mot ord-situationer⁴ bygger åtalet främst på målsägandens utsaga.⁵ Med tanke på den fria bevisvärderingen som råder i Sverige är det då upp till domstolen att avgöra huruvida målsägandens utsaga är sann eller oriktig, och om den tilltalade ska dömas eller frikännas.⁶ Redan när det gäller vuxna kan det således uppstå en hel del bevisvärderingsproblem i våldtäktsmål där ord står mot ord. Ännu svårare blir bevisvärderingen då målsäganden är ett barn, ett barn som kanske inte fullt ut förstår eller kan berätta vad denne har varit med om. Enligt Sutorius och Diesen är sexuella övergrepp mot barn några av de mest komplicerade ärenden som hanteras av svenska domstolar.⁷ Rättssystemet är inte anpassat efter barn, de deltar som

---

¹ Se exempelvis Roos, 'Hovrätten tar emot många klagomål efter snippa-domen'; Sundberg, 'Rättspsykolog kritiserar snippadom: Vore omöjligt även för en vuxen'; Anderberg, '200 klagomål – JO utreder inte snippadomen'.

² Hovrätten över Västra Sverige, dom 2023-02-23 i mål nr B 6074-22.

³ RFSU, 'Alla pratar om snippan – vad säger RFSU'.

⁴ Se vidare avsnitt 2.2.4 angående vad som avses med ord mot ord-situationer.

⁵ NJA 2009 s. 447 I; Holmberg & Lewenhagen (2019) s. 89-90.

⁶ Jfr Schelin (2007) s. 22; jfr Ekelöf, Edelstam & Heuman (2009) s. 26.

⁷ Sutorius & Diesen (2014) s. 157.

huvudregel inte i huvudförhandlingar i domstol, de kan ha en bristande förmåga att förstå och återberätta vad de utsatts för och det finns en hel del rättspsykologiska utmaningar just när det gäller barnförhör.⁸ Med anledning av detta är det av intresse att undersöka vad som är vägledande i domstolens bevisvärdering i sådana ord mot ord-situationer, om de vet tillräckligt för att avgöra huruvida målsägandens berättelse är sann och vilka särskilda svårigheter som kan uppstå vid bevisvärderingen just för att målsäganden är ett barn.

1.2 Syfte och frågeställning

I mål om våldtäkt mot barn är domstolarnas värdering av barns muntliga utsagor ofta direkt avgörande för utgången i målet, då målsägandets utsagan i många fall utgör det huvudsakliga beviset. Värderingen av denna är därför av största vikt och kompliceras av barns rättspsykologiska svårigheter att framföra muntlig bevisning. Domstolarna är fria att bedöma värdet på barns muntliga utsagor men har riktlinjer från HD att ta hjälp av vid värderingen.

Mot bakgrund av detta syftar arbetet till att analysera vad domstolarna i praktiken beaktar vid bevisvärderingen av barns utsagor i barnvåldtäktsmål där ord står mot ord, samt hur domstolarna förhåller sig till HD:s uppställda kriterier för tillförlitlighet och de rättspsykologiska faktorer som kan påverka barns minne och återberättande av upplevda sexuella övergrepp. Arbetet syftar vidare till att analysera och problematisera vad domstolarnas förhållningsätt till HD:s kriterier och rättspsykologisk forskning kan få för konsekvenser för rättssäkerheten, närmare bestämt förutsebarheten och den materiella riktigheten.

För att uppnå arbetets syfte besvaras följande frågeställning:

- *Hur värderar domstolarna barns målsägandets utsagor i ord mot ord-situationer⁹ i barnvåldtäktsmål, hur förhåller sig deras bedömningar till*

---

⁸ Sutorius & Diesen (2014) s. 157; Landström & Ernberg (2021) s. 260; Landström, Korkman & Magnusson (2021) s. 268.

⁹ Se avsnitt 2.2.4 angående vad som avses med ord mot ord-situationer.

rättspsykologisk forskning och vilka rättssäkerhetsproblem kan uppstå vid bevisvärderingen i sådana situationer?

1.3 Avgränsningar

I förevarande arbete behandlas endast brottet våldtäkt mot barn som framgår av 6 kap. 4 § brottsbalken (BrB). Begreppet barn syftar här till en person, som vid tiden för händelsen, var under 15 år. Domarna som analyseras har avgränsats till mål där den tilltalade förnekar gärningen och den enda bevisningen till stöd för åklagarens gärningspåstående är målsägandeutsagan och indirekt stödbevisning. Hur rättsfallsstudien närmare har avgränsats redogörs för i avsnitt 5.1. I presentationen och analysen av domarna är fokus inriktat på domstolarnas bevisvärdering av barnets muntliga utsaga. Anledningen till att andra sexualbrott än våldtäkt mot barn inte inkluderats i arbetet är begränsningen vad gäller tid och utrymme. Dessa avgränsningar tillåter dessutom en mer djupgående analys än om fler domar valts ut. Det centrala i arbetet är att analysera domstolarnas bevisvärdering ur ett rättspsykologiskt perspektiv och att undersöka dess potentiella konsekvenser för rättssäkerheten. Sådant som faller utanför denna ram har exkluderats.

1.4 Metod & material

1.4.1 Rättsanalytisk metod

För att uppfylla arbetets syfte tillämpas genomgående den rättsanalytiska metoden, som är en rättsvetenskaplig metod. Arbetet ansluter sig till Claes Sandgrens¹⁰ syn på rättsanalytisk- och rättsdogmatisk metod, där den rättsanalytiska metoden erbjuder en möjlighet att analysera och kritisera rätten från olika perspektiv, till skillnad från den rättsdogmatiska metoden som endast syftar till att fastställa gällande rätt. En annan fördel med att tillämpa den rättsanalytiska metoden i detta arbete är att den tillåter mer långtgående kritik

---

¹⁰ Claes Sandgren är professor i civilrätt.

av domstolars avgöranden och större frihet när det gäller att använda annat material än vedertagna rättskällor.¹¹

I motsats till Sandgren finns det andra som menar att den rättsdogmatiska metoden i sig är så pass bred att den innefattar möjligheten att analysera och kritisera rättskällorna.¹² Detta hävdar exempelvis Aleksander Peczenik¹³. Han menar att rättsdogmatiken inte är rent deskriptiv och inte heller värderingsfri.¹⁴ Vidare skriver Nils Jareborg¹⁵ att ett rättsdogmatiskt arbete kan vidga perspektivet och använda material som går utanför de vedertagna rättskällorna.¹⁶ Med detta sagt ansluter sig detta arbete dock till Sandgrens snävare syn på rättsdogmatiken och benämner således metoden som tillämpas i arbetet som rättsanalytisk.

Ett led i ett rättsanalytiskt arbete utgörs inte sällan av att fastställa gällande rätt.¹⁷ I denna framställning ämnar avsnitt två och tre att fastställa gällande rätt beträffande bevisprövning i våldtäktsmål, samt hur domstolar mer specifikt ska värdera muntliga utsagor enligt HD:s praxis. I dessa avsnitt används främst lagtext, praxis och lagförarbeten. Därtill används juridisk doktrin i relevanta delar för tolkning och vägledning.¹⁸ Här har till exempel Lainpelto, Schelin, Diesen och Sutorius, som alla skrivit böcker om bevisprövning i brottmål, varit till stor hjälp.¹⁹ I samband med att kriterierna för tillförlitlighetsbedömningen presenteras utifrån NJA 2010 s. 671 och NJA 2017 s. 316 I, redogörs även för dess förankring i rättspsykologisk forskning. Detta görs med hjälp av rättspsykologisk litteratur samt juridisk doktrin som har analyserat kriterierna utifrån rättspsykologisk kunskap.²⁰

I arbetets fjärde avsnitt redogörs för grunderna inom rättspsykologi vad gäller barns förmåga att minnas och muntligen återberätta. Materialet i denna del

---

¹¹ Sandgren (2021) s. 53-54.

¹² Jfr Peczenik (2005) s. 250; Jareborg (2004) s. 4; Kleineman (2018) s. 36-37.

¹³ Aleksander Peczenik var professor i allmän rättslära vid Lunds universitet.

¹⁴ Peczenik (2005) s. 250.

¹⁵ Nils Jareborg är professor emeritus i straffrätt vid Uppsala universitet.

¹⁶ Jareborg (2004) s. 4.

¹⁷ Sandgren (2021) s. 54.

¹⁸ Jfr Kleineman (2018) s. 21

¹⁹ Lainpelto (2012); Schelin (2007); Diesen (2015); Sutorius & Diesen (2014).

²⁰ Se exempelvis Granhag m.fl. (2021); Schelin (2007) och Nordh (2019).

består av svensk rättspsykologisk litteratur, främst i form av Per Anders Granhag, Leif A. Strömwall, Karl Ask och Sara Landströms bok *Handbok i rättspsykologi*.²¹ Detta material går utanför de traditionella rättskällorna och består i stället av material från andra vetenskaper, i form av rättspsykologisk litteratur, som Sandgren tar upp som exempel på material som kan analyseras i rättsanalytiska arbeten.²² Enligt Sandgren innebär användandet av material från olika discipliner en möjlighet att studera rätten ur nya perspektiv.²³ Ett exempel på ett arbete som på liknande sätt använt sig av material från andra vetenskaper är Tova Bennets avhandling ”Straffansvar vid atypiska sinnestillstånd” där hon bland annat använder sig av rättspsykiatrisk forskning som underlag för analysen.²⁴ Det rättspsykologiska avsnittet är nödvändigt i detta arbete för att i rättsfallsanalysen kunna analysera hur domstolarnas bevisvärdering av barns muntliga utsagor förhåller sig till rättspsykologisk forskning. Det fungerar därmed som en grund till rättsfallsanalysen och möjliggör en vidgad granskning av domstolarnas bevisvärdering. Se vidare om arbetets rättspsykologiska utgångspunkter under avsnitt 1.5.1.

I detta arbete kombineras rättsanalytisk metod med empirisk metod i form av en fallstudie av hovrättsdomar. Denna kombination av analytisk och empirisk forskningsmetod är en vanlig kombination vid rättspsykologiska analyser, detta främst med tanke på frågeställningarnas mångsidighet och komplexitet.²⁵ Nedan redogörs för hur den empiriska metoden används i arbetet. Det ska noteras att den empiriska studien i detta arbete inte ska ses som en åtskild metod från den rättsanalytiska, utan som en del av denna. Dessa är endast uppdelade under två rubriker för att underlätta för läsaren.

1.4.2 Empirisk metod

Efter de inledande avsnitten om gällande rätt och rättspsykologi följer en rättsfallsstudie som genomförts med hjälp av empirisk metod. Detta innebär

---

²¹ Se Granhag m.fl. (2021). Per Anders Granhag, Leif A. Strömwall, Karl Ask och Sara Landström är samtliga professorer i psykologi.

²² Sandgren (2021) s. 53-54.

²³ Sandgren (2021) s. 60.

²⁴ Se Bennet (2020).

²⁵ Gräns (2018) s. 431-432.

enligt Sandgren att ”välja ut och analysera empiriska data”²⁶. Den empiriska datan består i detta arbete av hovrättsdomar. Enligt Sandgren är det vid empirisk metod av stor relevans att tydligt redovisa tillvägagångssättet.²⁷ I avsnitt 5.1 följer en utförlig beskrivning av hur urvalet har gjorts.

Domarna i den empiriska rättsfallsstudien betraktas i arbetet inte som rättskällor utan fungerar snarare som exempel på hur bevisvärderingen i mål om våldtäkt mot barn går till i praktiken. Sandgren menar att det är skillnad på gällande rätt i teorin och i praktiken. En empirisk studie av underrättsdomar kan således ge svar på hur den gällande rätten faktiskt ser ut i praktiken.²⁸ Ett annat rättsvetenskapligt arbete som på liknande sätt använder sig av en empirisk studie av underrättsdomar är Tova Bennets avhandling ”Straffansvar vid atypiska sinnestillstånd”.²⁹

I denna framställning behandlas endast de hovrättsdomar som gäller ord mot ord-situationer i mål om våldtäkt mot barn som meddelats mellan den 1 januari och den 20 september 2023.³⁰ Detta medför att allmänna slutsatser inte kan dras gällande hur domstolar generellt värderar tillförlitligheten i barns utsagor. Däremot kan det ge en bra indikation på hur bevisvärderingen i sådana mål går till i praktiken och tendenser kan synliggöras.

I rättsfallsanalysen analyseras domstolarnas bevisvärdering av barns utsagor, som presenterats i fallstudien, utifrån den juridiska och rättspsykologiska fakta som presenterats i avsnitten 2-4. Det analyseras hur bevisvärderingen förhåller sig till de kriterier för tillförlitlighet som HD har ställt upp, samt till de identifierade rättspsykologiska faktorer som påverkar barns minne och återberättande av sexuella övergrepp. De rättspsykologiska faktorer som identifierats och som domstolarnas värderingar analyseras utifrån är följande: huruvida domstolen beaktar berättelsens konstans över tid, barnets verbala förmåga, när i tiden barnet berättade samt barns känslighet för suggestion. Därefter analyseras och problematiseras vad domstolarnas förhållningssätt till

---

²⁶ Sandgren (2004) s. 308.

²⁷ Sandgren (2004) s. 308.

²⁸ Sandgren (1995) s. 1040.

²⁹ Se Bennet (2020).

³⁰ Se 5.1 gällande urvalet.

HD:s kriterier och rättspsykologisk forskning kan få för konsekvenser för rättssäkerheten, närmare bestämt förutsebarheten och den materiella riktigheten. Vad som avses med rättssäkerhet utvecklas i avsnitt 1.5.2.

1.5 Perspektiv

1.5.1 Rättspsykologi

Rättspsykologi syftar till att studera olika aktörer inom rättsväsendet, såsom poliser, domare, brottsutsatta och misstänkta gärningspersoner, utifrån ett psykologiskt perspektiv. Rättspsykologi syftar även till att omsätta psykologisk forskning i rättsliga sammanhang. Inom rättspsykologi studeras exempelvis lögn-detektion, förhörstekniker, psykologiska aspekter av juridiskt beslutsfattande, barns utsagor och vittnens minne.³¹

Rättspsykologisk kunskap av stor vikt i samtliga led av rättsprocessen. Sådan kunskap är av värde både under brottsutredningen och vid bevisvärderingen i domstol, och kan bidra till effektivitet och rättssäkerhet.³² Det kan komplettera och förbättra det rättsliga beslutsfattandet genom att tillhandahålla viktig kunskap om tillförlitligheten i vittnens utsagor, minnesbegränsningar och andra psykologiska faktorer som kan påverka bevisvärderingen. Detta inte minst i fråga om sexualbrott mot barn, då dessa brott ofta involverar komplexa aspekter relaterade till barns minnesförmåga, förmåga att berätta muntligen och domstolars bedömning av tillförlitlighet.³³ I de fall aktörerna i brottsprocessen besitter rättspsykologisk kunskap och kompetens tenderar möjligheten att hamna rätt i enskilda bedömningar, samt kvaliteten på beslut, att öka betydligt. Detta resulterar i sin tur till att risken för att oskyldiga döms minskar.³⁴

Mot bakgrund av de rättspsykologiska utmaningar som finns gällande barns muntliga utsagor i barnvåldtäktsmål samt det faktum att rättspsykologisk kunskap och kompetens kan vara avgörande för att nå materiellt riktiga beslut i

---

³¹ Granhag (2021) s. 18-19; Granhag & Landström (2005) s. 267.

³² Granhag (2021) s. 23.

³³ Jfr Hydén (2018) s. 214-215; jfr Landström & Ernberg (2021) s. 260.

³⁴ Granhag (2021) s. 23-24.

sådana mål, analyserar detta arbete domstolarnas praktiska bevisvärdering ur ett rättspsykologiskt perspektiv. Det utreds dels i vilken mån HD:s kriterier för att bedöma tillförlitligheten i muntliga utsagor har förankring i rättspsykologisk forskning, dels identifieras rättspsykologiska faktorer som är relevanta för utsatta barns muntliga bevisning. Utifrån detta analyseras domstolarnas bevisvärdering av barns muntliga utsagor i rättsfallsanalysen. Exempel på andra som tillämpat liknande perspektiv är Pär Anders Granhag och Sara Landström samt Tova Bennet.³⁵

1.5.2 Rättssäkerhet

För att kunna besvara den del av frågeställningen som handlar om att identifiera eventuella rättssäkerhetsproblem vid bevisvärderingen av barns muntliga utsagor, behöver begreppet *rättssäkerhet* definieras.

Begreppet rättssäkerhet har inte en entydig definition. Ibland används begreppet för att beskriva ett rättsstatsvärde. Rättssäkerhet handlar då om den enskilda individens rättsliga skydd mot övergrepp och maktmissbruk från statens sida. Ibland används rättssäkerhet i stället för att beskriva ett tillstånd av samhällsfrid inom ramen för lagen. Denna begreppsbildning sätter fokus på rättsordningens förmåga att tillgodose människors trygghet till liv, lem och egendom.³⁶ Den senare användningen av begreppet tillämpas exempelvis av Ekelöf i en uppsats där han beskriver rättssamhälle och rättssäkerhet.³⁷ Frändberg³⁸ menar att det är problematiskt att använda begreppet rättssäkerhet i båda dessa betydelser, det vill säga både som ett uttryck för individens rättsliga skydd gentemot staten och individens trygghet i samhället. Åtgärder som är till fördel för det ena intresset kan nämligen vara till nackdel för det andra. Mot bakgrund av detta menar Frändberg att den trygghet i samhället som Ekelöf ger uttryck för exempelvis skulle kunna kallas för ”rättsfrid”. På så sätt kan begreppet rättssäkerhet exklusivt användas för att beskriva ett

---

³⁵ Se Granhag & Landström (2005); se Bennet (2020) – Tova Bennet utgick från ett *rättspsykiatriskt* perspektiv som ligger nära rättspsykologin.

³⁶ Frändberg (2000) s. 269; Frändberg (2019) s. 25-26.

³⁷ Se Ekelöf (1942) s. 7.

³⁸ Åke Frändberg är professor emeritus i allmän rättslära vid Uppsala universitet.

rättsstatsvärde. Problemet som då uppstår är att även i betydelsen av rättsstatsbegrepp är rättssäkerhetsbegreppet inte helt tydligt.³⁹

Peczenik skiljer på formell och materiell rättssäkerhet. Med *formell rättssäkerhet* menar han att rättsreglerna ska vara förutsebara. Han menar dock att det inte är tillräckligt att reglerna är förutsebara på vilken grund som helst. Förutsebarheten måste kunna jämkas med andra värden, på så sätt att rättsregler blir föremål för etisk tolkning av olika värden. Detta benämner Peczenik som *materiell rättssäkerhet*.⁴⁰ Vad som ska inkluderas i rättssäkerhetsbegreppet förutom förutsebarhet är inte entydigt. För att syftet med rättssäkerhetsbegreppet ska vara tydligt menar Peczenik att det krävs en abstrakt definition snarare än en specifik uppräkningslista.⁴¹ Ett exempel på en sådan är Hans-Gunnar Axbergers definition av rättssäkerhet som lyder:

Rättssäkerhet används snarast som ett samlingsbegrepp vilket sammanfattar ett antal framför allt straffprocessuella men även vissa förvaltningsrättsliga principer. Dessa principer kan ledas tillbaka till vissa grundläggande värden. Rättssäkerheten sammanfattar det juridiska skyddet för dessa värden.⁴²

Enligt Peczenik handlar det om att grundläggande etiska värden ska vara tillgodosedda. Han menar att beslut som tas inom rättskipningen och myndighetsutövningen bör vara förutsebara med stöd av lagen (formell rättssäkerhet) men även vara förenliga med andra etiska värden (materiell rättssäkerhet).⁴³ Med etiskt avser Peczenik "[e]konomiska, fördelningspolitiska, miljöpolitiska och andra rättspolitiska värderingar"⁴⁴, som alla grundar sig på vad som i slutändan gynnar människors välbefinnande.

Frändberg är kritisk mot att dela upp rättssäkerhetsbegreppet i en formell och en materiell del. Denna åtskillnad grundar sig på tanken att olika moraliska värden i specifika beslutssituationer kan hamna i motsättning till varandra och

---

³⁹ Frändberg (2000) s. 270; Frändberg (2019) s. 27.

⁴⁰ Peczenik (1995) s. 89-91.

⁴¹ Peczenik (1995) s. 92.

⁴² Axberger (1988) s. 146.

⁴³ Peczenik (1995) s. 92-94.

⁴⁴ Peczenik (1995) s. 93.

därmed behöva vägas mot varandra. Frändbergs tolkning föreslår att förutsebarheten, enligt Peczenik, är ett formellt moraliskt värde just av den anledningen att den kan behöva ge vika i en sådan avvägningssituation. Enligt Frändberg skulle detta medföra att många värden är av formell moralisk natur, eftersom de vid en avvägning kan behöva ge vika till förmån för ett annat värde. Frändberg menar att svårigheten består i att identifiera varför det ena värdet skulle vara mer formellt än det andra. Vidare kritiserar Frändberg att över huvud taget använda beteckningarna formell, respektive materiell rättssäkerhet, då formella moraliska värden kan uppfattas som mindre värda.⁴⁵ I stället resonerar Frändberg att rättssäkerhetsbegreppet behöver en mer preciserad betydelse. Han menar att grundvärdet i rättssäkerheten är att det föreligger förutsebarhet i rättsliga angelägenheter. Detta innefattar enligt Frändberg tre essentiella krav: det ska finnas klara och adekvata regler, reglerna ska vara publicerade och lättillgängliga samt rättstillämpande organ ska tillämpa reglerna på ett lojalt och korrekt sätt.⁴⁶

Enligt min uppfattning är grunden i Peczeniks och Frändbergs resonemang densamma. Båda anser att det centrala i rättssäkerhetsbegreppet är i att rättsreglerna ska vara förutsebara. Vidare kritiserar Frändberg Peczeniks sätt att dela upp begreppet i formell respektive materiell rättssäkerhet och menar att de formella värdena kan förstås som mindre värda än de materiella. Min tolkning är dock att Peczenik inte hävdar att de formella värdena är mindre värda än de andra, utan pekar snarare på att även andra etiska värden torde ingå i rättssäkerhetsbegreppet. Här kan deras resonemang till synes skiljas åt. Min tolkning är dock att deras resonemang egentligen inte särskiljer särskilt mycket, då sådana etiska aspekter kan anses inkluderas i de krav på förutsebarhet som Frändberg ställt upp. Det tredje kravet innebär som beskrivits ovan att reglerna ska tillämpas korrekt och lojalt av rättstillämpande organ. Detta innebär en bedömning i varje enskilt fall där rättsreglerna, enligt min mening, till viss del kommer att tolkas utifrån samtidens moraliska värderingar och normer.⁴⁷

---

⁴⁵ Frändberg (2000) s. 270.

⁴⁶ Frändberg (2000) s. 271 och 274-275; Frändberg (2005) s. 288-289.

⁴⁷ Egen reflektion.

Vissa jurister argumenterar för att materiell riktighet ingår i rättssäkerhetsbegreppet. Med materiellt riktiga avgöranden avses i sammanhanget att den materiella sanningen utrönas och att ett rättvist resultat nås i det enskilda fallet. Det vill säga att skyldiga döms till ett rättvist straff medan oskyldiga frias. Bylander⁴⁸ skriver exempelvis att materiell riktighet inom svensk processrätt kommit att användas synonymt med rättssäkerhet. Enligt honom härleds betydelsen av att uppnå materiellt riktiga avgöranden från förarbeten som framhåller att rättssäkerhet i huvudsak syftar till säkerhet, i betydelsen säkerställande av materiell riktighet, som utgör en av processens grundläggande funktioner.⁴⁹ Bylander framför vidare att rättssäkerhetsfunktionen inom straffprocessen åtminstone delvis syftar till att minimera risken för felaktiga domar.⁵⁰

Detta arbete ansluter sig till idén om att förutsebarhet i rättsliga angelägenheter utgör grunden till rättssäkerhet. Utöver detta ansluter sig arbetet till idén om att materiell riktighet kan sägas vara en del av, eller åtminstone hänga nära samman med, rättssäkerhet på så sätt att materiell riktighet är viktigt för att rättssäkerhet ska anses vara uppnått. Materiell riktighet är av stor vikt både ur den tilltalades perspektiv, för att denne inte ska dömas oskyldig, och ur ett målsägandeperspektiv, för att målsäganden ska få upprättelse i det fall den tilltalade faktiskt begått det påstådda brottet. Med anledning av detta analyserar detta arbete huruvida bevisvärderingen av barns utsagor i barnvåldtäktsmål, där ord står mot ord, föranleder några problem för förutsebarheten och den materiella riktigheten. Arbetet tar särskilt sikte på de rättssäkerhetsproblem som kan identifieras i bevisvärderingen på grund av de rättspsykologiska utmaningar som rör barns muntliga bevisning.

1.6 Forskningsläge

Modern rättspsykologi är en relativt ung disciplin. Utvecklingen har sedan 1980-talet varit omfattande och gått i hög takt, men majoriteten av forskningen som har gjorts på området har tillkommit under 2000-talet.⁵¹ På

---

⁴⁸ Eric Bylander är professor och juris doktor i processrätt vid Uppsala universitet.

⁴⁹ Bylander (2006) s. 333-335; jfr exempel på förarbeten där materiell riktighet är det som avses med rättssäkerhet SOU 1964:27 s. 15 och prop. 1931:80 s. 122.

⁵⁰ Bylander (2006) s. 337.

⁵¹ Granhag (2021) s. 21; Schelin (2007) s. 176-177.

rättspsykologins område bör särskilt nämnas Pär Anders Granhag, Leif A. Strömwall, Karl Ask och Sara Landström. De har tillsammans skrivit boken *Handbok i rättspsykologi* från 2021, som redogör för rättspsykologisk forskning och det aktuella kunskapsläget.⁵² Gällande förmågan att kunna göra korrekta bedömningar av muntliga utsagors tillförlitlighet har ett stort antal studier sammanställts i rättspsykologisk litteratur under de senaste 20 åren. Dessa har exempelvis visat att det inte finns något säkert sätt att, utifrån en persons beteende, avgöra huruvida denne ljuger eller talar sanning. Människors generella förmåga att göra tillförlitlighetsbedömningar har dessutom visat sig vara dålig. Den genomsnittliga korrekthetsgraden ligger på 54 %. Således ligger människors förmåga att skilja sanning från lögn endast ett fåtal procentenheter högre än slumpnivån, då en person som gissar har 50 % chans att gissa rätt.⁵³

För att stävja risken att bedömningen av en muntlig utsaga grundas på sådana icke-verbala faktorer, eller den subjektiva känsla och det intryck domstolen får av utsagan, fastställde HD kriterier för tillförlitlighetsbedömningen i NJA 2010 s. 671. Det har dock framförts kritik mot dessa kriterier, särskilt i fråga om bedömningen av barns utsagor. Här kan särskilt nämnas Lena Schelin som i sin bok, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål* från 2007, undersöker huruvida kriterierna har vetenskaplig förankring. Kritik mot kriterierna har även framförts av Nordh, Sutorius och Diesen.⁵⁴

Det finns således omfattande rättspsykologisk forskning på området, samt en del studier kring bevisvärdering av barns muntliga utsagor och hur HD:s kriterier för tillförlitlighetsbedömningen förhåller sig till rättspsykologisk forskning. Denna framställning skiljer sig från tidigare studier på området genom att den undersöker hur domstolarna i praktiken förhåller sig till rättspsykologisk forskning och de kritiserade tillförlitlighetskriterierna, vid värderingen av barns muntliga utsagor i barnvåldtäktsmål, där ord står om mot ord. Det är av särskilt intresse eftersom HD i NJA 2017 s. 316 I uttalade att samtliga kriterier inte har stöd i forskningen och att kriterierna kan vara svårtillämpliga

---

⁵² Granhag m.fl. (2021).

⁵³ SOU 2017:7 s. 208; Strömwall (2021) s. 347.

⁵⁴ Sutorius & Diesen (2014); Diesen (2015); Nordh (2019).

på barn. Rättsfallsanalysen görs utifrån aktuella rättsfall och aktuell rättspsykologisk forskning.

1.7 Disposition

I arbetets andra och tredje avsnitt analyseras vad som är gällande rätt i fråga om bevisprövningen i mål om våldtäkt mot barn. Det andra avsnittet behandlar processrättsliga och bevisrättsliga utgångspunkter medan det tredje avsnittet går närmare in på värderingen av muntliga utsagor. Här redogörs bland annat för de kriterier som HD ställt upp gällande hur en muntlig utsaga ska värderas och kriteriernas förankring i rättspsykologisk forskning. I det fjärde avsnittet utreds barns förmåga att minnas och återberätta sexuella övergrepp, utifrån rättspsykologisk forskning.

I avsnitt fem presenteras rättsfallsstudien. Först beskrivs hur urvalet har gjorts, därefter presenteras domstolarnas bevisvärdering av barnens muntliga utsagor. I arbetets sjätte avsnitt analyseras domstolarnas bevisvärdering utifrån det som presenterats om gällande rätt och rättspsykologi i avsnitt 2-4. Det analyseras hur bevisvärderingen förhåller sig till HD:s tillförlitlighetskriterier samt till de identifierade rättspsykologiska faktorer som kan påverka barns minne och återberättande. Därefter analyseras och problematiseras vad domstolarnas förhållningssätt till HD:s kriterier och rättspsykologisk forskning kan få för konsekvenser för rättssäkerheten, närmare bestämt förutsebarheten och den materiella riktigheten. Arbetet avslutas med det sjunde avsnittet där det förs en sammanfattande diskussion med arbetets slutsatser.

2 Bevisprövning i mål om våldtäkt mot barn

I följande avsnitt utreds vad som är gällande rätt gällande bevisprövning i mål om våldtäkt mot barn.

2.1 Grundläggande principer

2.1.1 Fri bevisprövning

I 35 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken (RB) framgår principen om fri bevisprövning. Där framgår att rätten ska avgöra vad som är bevisat i målet efter en samvetsgrann prövning av allt som förekommit. Denna princip innefattar såväl fri bevisföring som fri bevisvärdering och anses vara kärnan i rättegångsförfarandet i allmän domstol.⁵⁵ Den *fria bevisföringen* innebär att samtliga bevis som är relevanta ska kunna läggas fram vid en huvudförhandling, oavsett hur de tillkommit.⁵⁶ Detta arbete fokuserar på domstolars bevisvärdering, varför principen om fri bevisföring inte utvecklas vidare här.

Principen om *fri bevisvärdering* innebär att det inte finns lagstadgade regler om hur domstolen ska värdera bevisningen. De är fria att bedöma styrkan i den bevisning som lagts fram vid huvudförhandlingen.⁵⁷ Underrätterna kan således inte sägas vara bundna av HD:s bedömningar i frågor om bevisning, utan dessa torde snarare ses som riktlinjer.⁵⁸ Den fria bevisvärderingen innebär dock inte *fullständig* frihet för domstolarna. De medel och metoder domstolarna väljer att tillämpa för att bedöma faktan i målet får inte vara allmänt förkastliga eller gå utanför ramen för rådande värderingar och normer i samhället.⁵⁹ Lagförarbetena till 35 kap. 1 § RB ger uttryck för en del grundläggande principer som begränsar domstolarnas fria bevisvärdering. Följande riktlinjer utläsas ur förarbetena. Bevisvärderingen ska vara objektiv på så sätt att värderingen ska kunna godtas av andra förståndiga personer. Den får inte

---

⁵⁵ SOU 2001:103 s. 80; NJA 2015 s. 702 punkt 18; Schelin (2007) s. 19.

⁵⁶ SOU 1938:44 s. 377; Diesen (2015) s. 119; Schelin (2007) s. 19-20.

⁵⁷ SOU 1938:44 s. 377; Schelin (2007) s. 22; Ekelöf, Edelstam & Heuman (2009) s. 26; Diesen (2015) s. 52.

⁵⁸ NJA 2004 s. 176; jfr Nordh (2019) s. 72.

⁵⁹ Diesen (2015) s. 52.

baseras på domstolens subjektiva uppfattning, godtycke eller intuition och inte heller på ett totalintryck av materialet. Bedömningen ska genomföras utifrån allmänna erfarenhetssatser och slutledningsregler. Om det rör sig om erfarenheter som sträcker sig bortom domstolens expertis bör sakkunnigutlåtande inhämtas. Domstolens överväganden ska redovisas och motiveras i domskälen. Rättfärdigandet av övervägandena bör ske utifrån den framlagda bevisningen. Det måste finnas ett logiskt samband mellan bevisningen och slutsatsen.⁶⁰

2.1.2 Principerna om omedelbarhet, bevisomedelbarhet och muntlighet

För att garantera en god bevisprövning finns även de grundläggande processrättsliga principerna om omedelbarhet, bevisomedelbarhet och muntlighet.⁶¹ *Omedelbarhetsprincipen* gällande brottmål framgår av 30 kap. 2 § RB som stadgar att en dom endast får grundas på det som framkommit under huvudförhandlingen. En princip som lätt förväxlas med omedelbarhetsprincipen är *principen om bevisomedelbarhet* som framgår av 35 kap. 8 § RB. Denna innebär i stället att bevisningen i målet ska tas upp direkt vid huvudförhandlingen i sin omedelbara form. I mål som rör barn är huvudregeln enligt praxis att barn under 15 år inte ska medverka vid huvudförhandlingen. Således kan barnets utsaga inte presenteras av barnet direkt vid huvudförhandlingen, utan tidigare polisförhör med barnet spelas upp digitalt vid huvudförhandlingen.⁶² Uppgifterna läggs då fram under huvudförhandlingen, vilket innebär att domen får grundas på dessa enligt omedelbarhetsprincipen. Däremot strider det mot principen om bevisomedelbarhet eftersom uppgifterna inte tas upp direkt i sin omedelbara form under huvudförhandlingen. Det ska dock nämnas att dessa principer är nära relaterade och samverkar med varandra. Båda principer syftar till att upprätthålla en så säker bevisvärdering som möjligt.⁶³

---

⁶⁰ SOU 1926:32 s. 255; SOU 1938:44 s. 377-378; Lindell (2005) s. 398; Schelin (2007) s. 22-23; Lainpelto (2012) s. 257; Diesen (2015) s. 53-56.

⁶¹ SOU 2001:103 s. 80.

⁶² Jfr NJA 1963 s. 555; SOU 2001:14 s. 338; Ekelöf, Edelstam & Heuman (2009) s. 44; Sutorius & Diesen (2014) s. 145.

⁶³ Ekelöf, Edelstam & Heuman (2009) s. 44.

Muntlighetsprincipen gällande brottmål återfinns i 46 kap. 5 § RB som stadgar att förhandlingen som huvudregel ska vara muntlig. Förhör med vittnen och parter ska hållas muntligt och enligt principen om bevisomedelbarhet ska detta ske direkt under huvudförhandlingen. Ett undantag återfinns dock i 35 kap. 14 § RB som i vissa situationer tillåter användning av vittnesattester. Vittnesattester innefattar berättelser som ett vittne eller en annan förhörsperson avgett skriftligen eller muntligen utanför rätta, ofta inför åklagare eller polismyndighet.⁶⁴ Sådana vittnesattester används ofta när det är fråga om förhör med barn på så sätt att videoinspelade barnförhör spelas upp inför rätten. Detta då det i regel anses olämpligt att höra barn under 15 år i domstol, särskilt när de är part i ett mål som rör sexuella övergrepp.⁶⁵

När en utsaga på detta sätt presenteras inför rätten försämras möjligheten för rätten att iaktta personens uppträdande, såsom minspel, kroppsspråk och tonläge, i jämförelse med om förhöret hålls direkt under huvudförhandlingen. Dessutom saknas möjligheten att ställa frågor och reda ut oklarheter i förhörspersonens utsaga.⁶⁶ HD har uttalat att i fall där förhör återges genom uppspelning av videoupptagning är det ”ofrånkomligt att bevisvärdet av utsagan inte får samma styrka som om förhöret kunnat ske under huvudförhandlingen”⁶⁷. Då videoinspelade förhör i regel är det som används när det gäller utsagor från barn kan barnet sägas ha en nackdel i processen redan av den anledningen.⁶⁸

2.2 Beviskravet i mål om våldtäkt

2.2.1 Beviskravet i brottmål

Vid bevisprövningen är domstolens grundläggande uppgift att bedöma relevansen mellan bevisningen som lagts fram och bevistemat, samt huruvida bevisningen talar för eller emot temat. Bevistemat utgörs av åklagarens

---

⁶⁴ Ekelöf, Edelstam & Heuman (2009) s. 48.

⁶⁵ SOU 2001:14 s. 338; Sutorius & Diesen (2014) s. 276; Ekelöf, Edelstam & Heuman (2009) s. 49; Schelin (2007) s. 31-32; Landström, Korkman & Magnusson (2021) s. 268.

⁶⁶ Ekelöf, Edelstam & Heuman (2009) s. 49.

⁶⁷ NJA 1993 s. 68.

⁶⁸ Egen reflektion.

gärningsbeskrivning.⁶⁹ När domstolen har sammanvägt bevis för, respektive emot bevis temat, ställs dessa mot *beviskravet*. Beviskravet är benämningen på den styrka som bevisningen måste uppnå för att ett specifikt förhållande ska betraktas som bevisat. Ett grundläggande mål med brottmålsprocessen är att ingen ska dömas oriktigt. För att säkerställa denna rättssäkerhetsfunktion krävs, förutom bevisbördans placering på åklagaren, att den tilltalade endast döms om det föreligger stark bevisning mot denne. Att ställa upp ett krav på fullständig säkerhet vore inte realistiskt, det måste finnas viss tolerans för fel-marginal. Beviskravet måste dock ställas så pass högt att risken för oriktiga domslut är minimal.⁷⁰ Beviskravet är inte specificerat i lagtext utan framgår av praxis. Högsta domstolen slog år 1980 fast att det för fällande dom i brottmål krävs att det är ställt ”utom rimligt tvivel” att den tilltalade gjort sig skyldig till brottet.⁷¹ Detta beviskrav har sedan dess bekräftats vid flera tillfällen.⁷²

2.2.2 När anses beviskravet uppfyllt?

Hur mycket och vilken bevisning som faktiskt krävs för att nå upp till ”utom rimligt tvivel” är inte helt klart.⁷³ Gregow uttrycker det som att det praktiskt sett ska vara uteslutet att den tilltalade inte är skyldig.⁷⁴ Stening menar att domstolen vid bevisvärderingen måste vara helt övertygad om att den tilltalade är skyldig till brottet. Med övertygad i detta sammanhang menas inte att domstolen subjektivt känner sig övertygad. Övertygelsen måste vara grundad på objektiva skäl, det vill säga värdet på den framlagda bevisningen.⁷⁵ Vissa har försökt förtydliga beviskravet genom att omvandla det till en procentsats. ”Utom rimligt tvivel” har ansetts vara detsamma som 98 %. Domstolen ska alltså vara 98 % säkra på att åklagarens gärningspåstående stämmer, för att meddela en fällande dom.⁷⁶ Ett procentsatsresonemang kan dock inte ge någon verklig vägledning för bevisprövningen och tydliggör inte vilken mängd eller typ av bevis som krävs. Det kan endast erbjuda en viss indikation om

---

⁶⁹ Sutorius & Diesen (2014) s. 284.

⁷⁰ Sutorius & Diesen (2014) s. 286-287; Schelin (2007) s. 58; Lainpelto (2012) s. 250.

⁷¹ NJA 1980 s. 725.

⁷² Se exempelvis NJA 1988 s. 40, NJA 1991 s. 83 och NJA 1992 s. 446.

⁷³ Lambertz (2009) s. 1.

⁷⁴ Gregow (1996) s. 510.

⁷⁵ Stening (1975) s. 50; jfr Gregow (1996) s. 511.

⁷⁶ Diesen (2015) s. 146-147; Lambertz (2009) s. 4.

hur domstolen ska tänka och kan användas för att förklara för allmänheten ungefär vad beviskravet innebär.⁷⁷

För att beviskravet ska uppfyllas behöver två krav vara tillgodosedda. Dels ska utredningen av omständigheterna i målet ge tillräckligt stöd åt bevis temat, dels ska utredningen vara tillräcklig. Det första kravet handlar om bevisläget baserat på den bevisning som lagts fram under huvudförhandlingen. Det andra kravet innebär att utredningen ska uppnå en viss robusthet.⁷⁸ Robusthet är ett mått på hur fullständig utredningen är och avser risken för att bevisläget skulle förändras av vidare utredning.⁷⁹ I 46 kap. 4 § andra stycket RB stadgas att domstolen ska se till att målet blir tillräckligt utrett. Denna regel brukar dock inte användas för att åtgärda eventuella brister i utredningen. I stället läggs bristen till last för den som har bevisbördan, det vill säga åklagaren. Finns det brister i utredningen kan åklagarens talan ogillas.⁸⁰

I de fall utredningskravet är uppfyllt menar en del att domstolen ska testa åklagarens gärningspåstående mot alternativa hypoteser, för att säkerställa att den tilltalades skuld är ställd utom rimligt tvivel. Åklagarens gärningsbeskrivning kan ses som en hypotes som ska testas mot bevisningen som lagts fram i målet.⁸¹ Om domstolen konstaterar att det finns faktiska omständigheter som ger stöd åt en alternativ hypotes, och denna framstår som rimlig, föreligger *rimligt tvivel* och åtalet ska ogillas.⁸²

2.2.3 Tillämpas beviskravet lägre i våldtäktsmål?

Samma höga beviskrav gäller för samtliga typer av brottmål. Det krävs således även för sexualbrott att den tilltalades skuld är ställd utom rimligt tvivel.

---

⁷⁷ Lambertz (2009) s. 4.

⁷⁸ Jfr SOU 2013:17 s. 221; Dahlman (2018) s. 134, 142 och 148.

⁷⁹ Dahlman (2018) s. 134; Nordh (2021) s. 424.

⁸⁰ SOU 2013:17 s. 220-221; Dahlman (2018) s. 149.

⁸¹ Diesen (2015) s. 231-232 och 242; Bolding (1953) s. 336; Granhag & Ask (2021) s. 428-429; se exempelvis NJA 1980 s. 725.

⁸² Nordh (2021) s. 416; Sutorius & Diesen (2014) s. 287.

Beviskravet får inte lindras för att det exempelvis föreligger bevissvårigheter eller för att brottet anses mindre allvarligt.⁸³

Huruvida kravet tillämpas på samma sätt i praktiken råder det dock viss delad mening om. En del hävdar att domstolarna i praktiken låter beviskravet uppfyllas av en svagare bevisning i sexualbrottmål i jämförelse med andra brottmål.⁸⁴ Dahlman och Korthis-Aspegren⁸⁵ har exempelvis genomfört en rättsfallsstudie där de jämförde avgöranden i mål om våldtäkt respektive mål om olaga hot, med samma typ av bevisning. Resultatet visade att bevisningen ansågs uppfylla beviskravet i 90 % av våldtäktsmålen, men i endast 18 % av målen om olaga hot. Dahlman och Korthis-Aspegren uttryckte att det faktum att värdet på målsägandets sagan och vittnesmålen i vissa enskilda våldtäktmål, anses högre än i vissa enskilda mål om olaga hot, inte är något anmärkningsvärt. De menade dock att en sådan variation borde utjämnas vid studerandet av en så pass stor mängd fall, om det saknar betydelse för bevisvärderingen vilket brott åtalet gäller. Enligt dem var skillnaden även för stor för att förklaras med slumpen.⁸⁶

Kritik har dock riktats mot denna studie. Wegerstad⁸⁷ menar att det finns flera brister i studien som medför att resultatet inte är tillförlitligt och att stöd inte finns för påståendet att bevisning som anses tillräcklig för att uppnå beviskravet i mål om våldtäkt, inte anses tillräcklig i mål om olaga hot. För det första kritiserar hon hur urvalet av domar i studien har gjorts och menar att ”de kriterier som har använts för att välja ut domar är otillräckliga för att utesluta att skillnader i andelen fällande domar beror på något annat än just brottstypen”⁸⁸. För det andra kritiserar hon hur resultatet har tolkats och menar att de

---

⁸³ Se exempelvis NJA 1988 s. 40, NJA 1991 s. 83, NJA 1992 s. 446 och NJA 2009 s. 447 I, NJA 2017 s. 316 I; Sutorius & Diesen (2014) s. 287.

⁸⁴ Sutorius & Diesen (2014) s. 287.

⁸⁵ Christian Dahlman är professor i allmän rättslära vid Lunds universitet och Andreas Korthis-Aspegren var vid tiden för studien tingsnotarie på Malmö tingsrätt.

⁸⁶ Dahlman & Korthis-Aspegren (2018) s. 327 och 330.

⁸⁷ Linnea Wegerstad är juris doktor i straffrätt vid Lunds universitet.

⁸⁸ Wegerstad (2020) s. 692.

”vid tolkningen av resultatet inte har beaktat relevanta skäl för varför rätten har kommit fram till en friande eller fällande dom”⁸⁹.

2.2.4 Särskilt om ord mot ord-situationer – krävs stödbevisning?

Inledningsvis är det i sammanhanget av vikt att beskriva vad som avses med stödbevisning och ord mot ord-situationer då detta är centrala begrepp i arbetet. Med *stödbevisning* avses i detta arbete all typ av bevisning som har åberopats av åklagaren till stöd för gärningspåståendet, utöver målsägandeutsagan. Det kan vara både muntlig och skriftlig bevisning.⁹⁰ Arbetet skiljer på direkt och indirekt stödbevisning. Med direkt stödbevisning avses samverkande bevis såsom teknisk bevisning, medicinsk bevisning och direkta vittnesiakttagelser. Med indirekt stödbevisning avses hjälpfakta som ger stöd åt målsägandens utsaga. Exempel på detta kan vara vittnesmål om vad målsäganden berättat för dem om händelsen, eller om målsägandens mående eller beteende efter händelsen.⁹¹ Med *ord mot ord-situationer* avses i denna framställning de mål där det saknas direkt stödbevisning och målsägandens utsaga således utgör det huvudsakliga beviset till stöd för åklagarens gärningspåstående, antingen ensamt eller tillsammans indirekt stödbevisning.⁹²

I våldtäktsmål saknas, trots en robust utredning, inte sällan direkt stödbevisning.⁹³ Detta hindrar dock inte att bevisningen uppnår beviskravet och att en fällande dom meddelas. För en fällande dom är det inte tillräckligt att utsagorna vägs mot varandra och att målsägandeutsagan anses vara mer tillförlitlig än den tilltalades. Däremot kan en tillförlitlig målsägandeutsaga i kombination med övriga omständigheter i målet vara tillräckligt för en fällande dom. Exempel på övriga omständigheter som kan ge indirekt stöd åt målsägandens utsaga är anhörigas uppgifter om vad målsäganden berättat för dem,

---

⁸⁹ Wegerstad (2020) s. 692.

⁹⁰ Jfr Lainpelto (2012) s. 174-176 och 183; jfr Schelin (2007) s. 41; Åklagarmyndigheten (2007) s. 60.

⁹¹ Jfr Diesen (2015) s. 269.

⁹² Jfr Dahlman & Korthis-Aspegren (2018) s. 1.

⁹³ NJA 2009 s. 447 I; Holmberg & Lewenhagen (2019) s. 89-90.

eller uppgifter om dennes agerande och sinnesstämning efter den påstådda händelsen.⁹⁴ Detta gäller även i mål där målsäganden är ett barn.⁹⁵

Frågan kan då ställas huruvida målsägandeutsagan i sig kan utgöra ett tillräckligt bevis för att nå upp till beviskravet, eller om viss indirekt stödbevisning alltid krävs. I NJA 1991 s. 83 uttalade HD att det krävs att målsägandeutsagan bedöms så pass tillförlitlig, i ljuset av det som i övrigt framkommit i målet, att den tilltalades skuld anses ställd utom rimligt tvivel.⁹⁶ Den generella tolkningen av detta avgörande, samt senare avgöranden från HD under 1990-talet⁹⁷, är enligt Lainpelto⁹⁸ att det för en fällande dom kan vara tillräckligt med en målsägandeutsaga som bevis. Detta förutsatt att målsägandeutsagan kan anses nå upp till beviskravet.⁹⁹

Under 2000-talet har HD meddelat två avgöranden som enligt vissa innebär ett ökat krav på stödbevisning. I NJA 2005 s. 712 uttryckte HD att åtalet skulle ogillas på grund av avsaknad av stödbevisning i förening med vaghet i målsägandens tidsangivelser gällande brottet.¹⁰⁰ Två olika tolkningar har förekommit av detta avgörande. En del tolkar HD:s uttalande som att det var den vaga tidsangivelsen tillsammans med bristen på stödbevisning som ledde till att åtalet ogillades. Andra menar att det var just bristen på stödbevisning som föranledde den friande domen. Den senare uppfattningen innebär att det inte längre är tillräckligt med endast en tillförlitlig målsägandeutsaga som ställs mot kravet ”utom rimligt tvivel”, utan att det krävs viss stödbevisning.¹⁰¹ Svensson menar exempelvis att 2005 års avgörande innebär en uppstramning av bevisvärderingen och att det i regel ska krävas någon slags stödbevisning som bekräftar målsägandeutsagan.¹⁰² I NJA 2017 s. 316 II, som gällde våldtäkt mot barn, uttryckte HD ett krav på bevisning utöver

---

⁹⁴ Se exempelvis NJA 1991 s. 83, NJA 1992 s. 446, NJA 2005 s. 712, NJA 2009 s. 447 I, NJA 2017 s. 316.

⁹⁵ Se NJA 1993 s. 616.

⁹⁶ NJA 1991 s. 83.

⁹⁷ Se exempelvis NJA 1992 s. 446 och NJA 1993 s. 68.

⁹⁸ Katrin Lainpelto är docent i processrätt vid Stockholms universitet.

⁹⁹ Lainpelto (2012) s. 275; jfr Gregow (1996) s. 515.

¹⁰⁰ NJA 2005 s. 712.

¹⁰¹ Lainpelto (2012) s. 275-276.

¹⁰² Svensson (2006) s. 382-383.

målsägandeutsagan. HD menade dock att kravet berodde på att målsägandens berättelse inte varit tydlig och endast i viss mån kunnat följas upp med frågor, detta till följd av bristande verbal förmåga.¹⁰³

Enligt Gregow kan det vara tillräckligt att en fällande dom grundas på ett ensamt bevis, om det anses fullt tillförlitligt och uppfyller vissa essentiella krav. Ett uppställt krav på stödbevisning skulle innebära en inskränkning i principen om fri bevisprövning, enligt 35 kap. 1 § första stycket RB, som är en grundläggande princip i det svenska rättssystemet. Detta då åklagaren inte kan väcka åtal på viss bevisning samt att domstolen inte är fri att pröva styrkan i beviset, utan beviset tilldelas ett förutbestämt högsta värde.¹⁰⁴ Lainpelto menar därför att 2005 års fall inte bör förstås som ett generellt krav på stödbevisning utan att stödbevisning kan krävas i de fall det föreligger brister i utsagan.¹⁰⁵

Sammantaget kan konstateras att det i NJA 2005 s. 517 och NJA 2017 s. 316 II i och för sig krävdes ytterligare bevisning utöver målsägandeutsagan, vilket kan tolkas som att kravet på stödbevisning ökat. Enligt min tolkning innebär detta dock inget generellt krav på stödbevisning utan att ett krav på stödbevisning, som Lainpelto resonerat, uppstår i mål där målsägandeutsagan är bristfällig.¹⁰⁶ I mål om våldtäkt mot barn, enligt 6 kap. 4 § BrB, menar Sutorius & Diesen att det är ytterst sällsynt att målsägandeutsagan, utan någon form av stödbevisning, anses uppfylla det höga beviskravet.¹⁰⁷

---

¹⁰³ NJA 2017 s. 316 II.

¹⁰⁴ Gregow (1996) s. 515; Lainpelto (2012) s. 284-285.

¹⁰⁵ Lainpelto (2012) s. 286.

¹⁰⁶ Jfr Lainpelto (2012) 286.

¹⁰⁷ Sutorius & Diesen (2014) s. 294.

3 Särskilt om bevisvärdering av muntliga utsagor

I följande avsnitt behandlas människors förmåga att detektera lögner, HD:s kriterier för hur muntliga utsagor ska värderas och kriteriernas förankring i rättspsykologisk forskning.

3.1 Lögnedetektion

I barnvåldtäktsmål är det av stor vikt att domstolen kan avgöra huruvida målsägandetsagan är sanningsenlig eller inte, då denna ofta utgör det huvudsakliga beviset till stöd för åklagarens gärningspåstående.¹⁰⁸

I flera decennier har vetenskapliga studier gjorts för att undersöka hur det genom olika verbala eller icke-verbala ledtrådar går att utröna om en berättelse är sann eller inte.¹⁰⁹ Undersökningarna visar bland annat att människor ofta har en felaktig bild av hur en lögnare beter sig. Att lögnare exempelvis har svårare att möta ens blick, flackar med blicken, skruvar på sig eller ofta byter ställning stöds inte av den vetenskapliga forskningen. Sammantaget menar Strömwall¹¹⁰ att det inte går att förlita sig på människors beteende för att avgöra om de talar sanning eller inte. Detta då skillnaderna i en sanningssägares och en lögnares beteende är för små och för få. Forskningen rekommenderar därmed inte att använda sådana icke-verbala ledtrådar för att detektera lögner i praktiken.¹¹¹

Vidare finns det psykofysiologiska och neurovetenskapliga metoder för lögnedetektion. Här ibland räknas exempelvis *polygraffestning* som mäter fysiologiska reaktioner och *brain fingerprinting* som mäter hjärnvågor. Det finns dock teoretiska och/eller praktiska problem med samtliga sådana metoder, varför de inte är aktuella att använda i rättsliga sammanhang.¹¹²

---

¹⁰⁸ Sutorius & Diesen (2014) s. 328.

¹⁰⁹ Strömwall (2021) s. 345-346.

¹¹⁰ Leif A. Strömwall är professor i psykologi vid Göteborgs universitet.

¹¹¹ Strömwall (2021) s. 345-346, 349 och 355; jfr Luke (2019).

¹¹² Strömwall (2021) s. 350-353 och 356.

Sammantaget finns inget säkert sätt att detektera lögner genom icke-verbala ledtrådar eller psykofysiologiska och neurovetenskapliga metoder. HD har därför uttalat att värderingen av muntliga utsagor ska grundas på innehållet i utsagan och tillförlitligheten i dessa uppgifter. För att stävja risken för en subjektiv bedömning har HD slagit fast vissa kriterier som domstolarna har att rätta sig efter i sin värdering av om uppgifterna är tillförlitliga.¹¹³

3.2 Tillförlitlighet och trovärdighet

Begreppen tillförlitlighet och trovärdighet förekommer frekvent i domstolarnas bevisvärdering av muntliga utsagor. Innan HD:s kriterier presenteras är det av relevans att klargöra vad som avses med begreppen och hur de används i denna framställning. Vad som skiljer tillförlitlighet och trovärdighet åt tycks inte vara entydigt. En vanlig distinktion är emellertid att trovärdigheten är hänförlig till personen, det vill säga huruvida personen generellt uppfattas som en trovärdig människa. Tillförlitligheten anses i stället vara hänförlig till uppgifterna i personens berättelse.¹¹⁴ Denna tolkning presenterades av Trankell¹¹⁵, men har senare använts i HD:s praxis samt i doktrin av bland andra Schelin.¹¹⁶

Domstolarna verkar dock sällan göra en distinktion mellan begreppen och det är därför inte helt tydligt om de prövat pålitligheten gällande uppgiftslämnaren generellt (det som Trankell kallar trovärdighet) eller pålitligheten i uppgiftslämnarens uppgifter (det som Trankell kallar tillförlitlighet).¹¹⁷ Ibland användas begreppen synonymt.¹¹⁸ Pettersson har även kritiserat domstolarna för att använda begreppen inkonsekvent och glida mellan olika betydelser i en och samma dom.¹¹⁹

---

¹¹³ NJA 2010 s. 671.

¹¹⁴ Strömwall (2021) s. 342-343; Schelin (2007) s. 240.

¹¹⁵ Arne Trankell var professor i pedagogik och pedagogisk psykologi vid Stockholms universitet.

¹¹⁶ Trankell (1956) s. 83; NJA 2015 s. 702 p. 52-53; Schelin (2007) s. 240.

¹¹⁷ Jfr exempelvis NJA 2010 s. 671 – HD diskuterade här en ”trovärdig utsaga” och gjorde ingen distinktion mellan begreppen, medan HD i NJA 2015 s. 702 tillämpade begreppen i enighet med Trankell.

¹¹⁸ Schelin (2007) s. 240.

¹¹⁹ Pettersson (2017) s. 6-14; jfr Dahlman (2018) s. 242.

För att denna framställning ska vara tydlig och konsekvent, samt för att underlätta för läsaren, används här Trankells tolkning av begreppen. Enligt min mening är det av stor relevans att skilja på huruvida det är en persons generella pålitlighet eller dennes uppgifter som bedöms, då det enligt HD är innehållet i utsagan som ska vara det relevant för bevisvärderingen.¹²⁰

3.3 Högsta domstolens tillförlitlighetskriterier

3.3.1 Inledande om kriterierna och kritik mot dem

I NJA 2010 s. 671 fastställde HD att kriterier som indikerar att utsagan är tillförlitlig är att utsagan är:

[...] klar, lång, levande, logisk, rik på detaljer, påvisat sanningsenlig i viktiga enskildheter samt fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter, svårförklarliga moment, konstansbrister, dåligt sammanhang eller tvekan i avgörande delar.¹²¹

Det ska tilläggas att dessa kriterier endast utgör riktlinjer för underrätterna, med tanke på principen om fri bevisvärdering enligt 35 kap. 1 § RB. Kriterierna har dock fått stort genomslag i underrätterna.¹²² I NJA 2017 s. 316 I bekräftade HD kriterierna, men tog avstånd från kriteriet om konstans då det inte finns stöd för att konstansbrister i en berättelse skulle indikera på bristande tillförlitlighet.¹²³

I sammanhanget ska nämnas att kriterierna har fått en del kritik. En del av HD:s kriterier får inget stöd av psykologisk forskning och andra får bara ett vagt stöd.¹²⁴ Att en utsaga uppfyller kriterierna innebär dessutom inte med säkerhet att utsagan är sanningsenlig och vice versa. En person som talar sanning kan minnas fel eller berätta på ett sätt som inte överensstämmer med kriterierna, medan en person som ljuger kan lära sig att berätta på ett sätt som överensstämmer med kriterierna.¹²⁵ Schelin betonar att prövningen inte ska

---

¹²⁰ NJA 2010 s. 671.

¹²¹ NJA 2010 s. 671 punkt 8.

¹²² Nordh (2019) s. 72.

¹²³ Se NJA 2017 s. 316 I punkt 10.

¹²⁴ SOU 2017:7 s. 210; jfr Schelin (2007) s. 209.

¹²⁵ Diesen (2015) s. 272; Schelin s. 185 och 209-211.

ske mekaniskt och att bedömningen snarare ska ske genom att göra graderingar av de olika kriterierna.¹²⁶ Kriterierna har även kritiserats för att gynna personer med god verbal förmåga och utvecklade språkkunskaper. Detta har noterats av HD i NJA 2017 s. 316 där de uttryckte att kriterierna kan vara svåra att tillämpa på personer med bristande muntlig förmåga.¹²⁷ Vad gäller barn har kriterierna kritiserats för att vara anpassade efter vuxnas ramar och perspektiv. Hänsyn tas inte till barns svårigheter att framföra muntlig bevisning, på grund av exempelvis brister i språk, erfarenheter och referenser.¹²⁸ Nedan utvecklas kriteriernas betydelse och förankring i rättspsykologisk forskning.

3.3.2 Klar, detaljrik, lång och levande

Med *klar* avses att uppgifterna inte ska vara vaga eller otydliga. Rättspsykologisk forskning ger stöd åt att en person som ljuger tenderar att ge en vagare berättelse.¹²⁹ Barn har dock generellt svårt att avge en klar berättelse, varför ett lika högt krav inte torde kunna ställas på dem.¹³⁰ Det bör även uppmärksammas att minnen bleknar med tiden, vilket kan leda till att uppgiftslämnaren inte har samma förmåga att återge en klar utsaga om händelsen har skett långt tillbaka i tiden. Det ska också nämnas att trots att uppgifterna är klara kan de vara oriktiga, exempelvis för att personen minns fel.¹³¹

Att en sann utsaga ofta är *detaljrik* är ett kriterium som får starkt stöd av psykologiska undersökningar. Mängden detaljer hänger ofta ihop med *längden* på berättelsen, som också är en indikator för sanning som får stöd av forskningen.¹³² Det ska dock nämnas att även korta och detaljfattiga berättelser kan vara sanna. Det kan exempelvis bero på att personen endast bevittnat händelsen en kort tidsperiod eller att personen i allmänhet tenderar att berätta om

---

¹²⁶ Schelin (2009) s. 209.

¹²⁷ NJA 2017 s. 316 I punkt 10.

¹²⁸ SOU 2017:7 s. 210-211; Diesen (2015) s. 278.

¹²⁹ SOU 2017:7 s. 210; Nordh (2019) s. 75-76; jfr NJA 2017 s. 316 I p. 10; Schelin (2007) s. 186.

¹³⁰ Schelin (2007) s. 164.

¹³¹ Nordh (2019) s. 75-76; Granhag & Mac Giolla (2021) s. 187.

¹³² SOU 2017:7 s. 210; jfr NJA 2017 s. 316 I p. 10; Schelin (2007) s. 186-187; Vrij (2000) s. 121-122 och 215.

händelser mycket kortfattat.¹³³ Det kan därför vara av vikt att studera vilken typ av detaljer som återges i utsagan. En person som talar sanning tenderar att återge mer perifer information, det vill säga detaljer runt om själva händelsen, såsom rumsdetaljer eller sinnesintryck. En person som ljuger tenderar snarare att hålla sig till information som är central för bevisprövningen.¹³⁴ En person som har upplevt något traumatiskt eller känsloladdat tenderar dock inte kunna ge en lika detaljrik och omfattande minnesbild. Detta på grund av *Easterbrooks hypotes* som innebär att vi snävar in vår uppmärksamhet vid emotionella händelser på det som skapar den emotionella reaktionen. Detta gör att vi sämre minns perifa detaljer.¹³⁵

Något som hör ihop med detaljrikedomen är att en *levande* utsaga, enligt HD, talar för tillförlitlighet. Det innebär att utsagan innehåller information om emotionella reaktioner eller sensoriska intryck, såsom lukt-, syn- eller hörselintryck. Rättspsykologisk forskning ger visst stöd åt att en sann utsaga på detta sätt tenderar att vara levande.¹³⁶

3.3.3 Sanningsenlig i viktiga enskildheter och fri från felaktigheter

Att utsagan är *sanningsenlig i viktiga enskildheter* innebär att den bekräftas av övrig bevisning i målet. På så sätt blir stödet för berättelsen starkare. Bevisvärdet av berättelsen som sådan ska dock inte värderas högre på grund av att annan bevisning påtalat samma sak, utan varje bevis ska inledningsvis bedömas fristående. Dessutom är det viktigt att poängtera att endast för att vissa detaljer i utsagan visat sig, genom annan bevisning, vara sanningsenliga, innebär det inte att hela utsagan är sanningsenlig.¹³⁷

Detta kriterium är kopplat till huruvida berättelsen är *fri från felaktigheter*. Skillnaden på dessa kriterier är att det senare tar fasta på om övrig bevisning i målet påvisar att vissa viktiga detaljer i berättelsen är oriktiga. Även

---

¹³³ Nordh (2019) s. 76 och 78; jfr Strömwall (2021) s. 346.

¹³⁴ Nordh (2019) s. 78; Strömwall (2021) s. 354; jfr SOU 2017:7 s. 210.

¹³⁵ Granhag & Mac Giolla (2021) s. 189; jfr Easterbrook (1959); jfr Nordh (2019) s. 78.

¹³⁶ Nordh (2019) s. 76-77.

¹³⁷ Nordh (2019) s. 79.

gällande detta kriterium är det dock viktigt att påpeka att förekomsten av annan bevisning, som talar för eller mot uppgifterna i utsagan, inte ska påverka bevisvärdet på det enskilda beviset. Först vid den slutliga sammanvägningen ska hänsyn tas till annan bevisning.¹³⁸

3.3.4 Logisk och fri från motsägelser

Att utsagan ska vara *logisk* innebär, enligt Nordh¹³⁹, att den ska framstå som realistisk och sannolik på så sätt att utvecklingen i det påstådda händelseförloppet framstår som en naturlig progression av orsak och verkan. Att en sanningsenlig berättelse framstår som mer logisk än en oriktig får stöd i psykologisk forskning.¹⁴⁰

Att berättelsen *saknar motsägelser* tar sikte på motsägelser inom själva utsagan. Enligt Nordh saknas det forskning som stödjer att motsägelser inom en utsaga skulle sänka tillförlitligheten.¹⁴¹

3.3.5 Fri från överdrifter och svårförklarliga moment

Med *avsaknad av överdrifter* torde avses att utsagan är återhållsam och balanserad. Nordh menar att om kriteriet avser uppgifter som, med hjälp av annan bevisning i målet, kan påvisas vara överdrivna ska detta inte påverka bevisvärderingen gällande berättelsen som sådan. Som konstaterats tidigare ska varje enskilt bevis värderas för sig. Om kriteriet i stället avser uppgifter som ger intrycket av att vara överdrivna, menar Nordh att detta inte nödvändigtvis betyder att uppgifterna inte är sanna. Detta med tanke på att en specifik händelse kan skapa olika emotionella reaktioner hos olika människor och kan återberättas på olika sätt, samt med olika målade språk, beroende hur denne är som person. Enligt Nordh finns ingen rättspsykologisk forskning som stödjer att överdrifter i en utsaga indikerar att utsagan inte är sann.¹⁴²

---

¹³⁸ Nordh (2019) s. 79; jfr Schelin s. 231-232.

¹³⁹ Roberth Nordh är docent i processrätt vid Uppsala universitet och före detta hovrättsråd.

¹⁴⁰ Nordh (2019) s. 77.

¹⁴¹ Nordh (2019) s. 80.

¹⁴² Nordh (2019) s. 79-80.

Enligt HD är *svårförklarliga moment* i utsagan en indikator på att uppgifterna inte är tillförlitliga. Det ges dock ingen förklaring gällande vilken norm som uppgifterna skulle vara svårförklarliga mot. Enligt Nordh utspelar sig händelseförloppen som återges i rätten inte sällan i miljöer som domstolen har begränsad erfarenhet av. Det måste därför anses viktigt att uppgiftslämnaren får möjlighet att ingående förklara sammanhanget, samt vid bedömningen av hur tillförlitliga uppgifterna är måste hänsyn tas till bland annat kulturella, sociala och åldersmässiga faktorer. En händelse som exempelvis är vanlig i en missbruksmiljö kan framstå som svårförklarlig i en annan miljö. Vad gäller rättspsykologisk forskning har inget stöd kunnat påvisas åt att sanna uppgifter skulle vara mindre svårförklarliga än oriktiga.¹⁴³

3.3.6 Sammanhängande och fri från konstansbrister och tvekan

Att berättelsen ska vara *sammanhängande* torde hänföra sig till den generella strukturen i berättelsen. Det finns dock ingen rättspsykologisk forskning som stödjer påståendet att en sanningsenlig berättelse i högre grad är sammanhängande än en fabricerad. Forskning visar däremot att en utsaga som är sann oftare är *mer* ostrukturerad än en som är osann.¹⁴⁴ Återberättandet kan utlösa minnesbilder efter hand på grund av att minnen ofta är kopplade till en viss kontext, antingen fysisk eller mental. Om personen under återberättandet tänker tillbaka på den mentala kontexten för händelsen, såsom hur det kändes, hur det luktade eller vad hen såg, kan minnen låsas upp. Detta kan medföra att berättelsen till viss del blir fragmentarisk. Handlar det i stället om att uppges en inlärd berättelse är det ofta lättare att återge den kronologiskt sammanhängande.¹⁴⁵ I fråga om barn har de dessutom generellt svårt att avge en sammanhängande berättelse.¹⁴⁶

Kriteriet om att utsagan ska vara *fri från konstansbrister* tar sikte på att utsagan ska vara oförändrad över tid. Om information exempelvis ändras, läggs

---

¹⁴³ Nordh (2019) s. 77 och 81; Schelin (2007) s. 191.

¹⁴⁴ Schelin (2007) s. 186-187; Nordh (2019) s. 83; Sutorius & Diesen (2014) s. 329.

¹⁴⁵ Landström & Magnusson (2021) s. 244; Nordh (2019) s. 83; Vrij (2000) s. 121 och 215.

¹⁴⁶ Schelin (2007) s. 164.

till, eller tas bort mellan olika förhör är det, enligt NJA 2010 s. 671, en indikation på att berättelsen inte är tillförlitlig. Viktigt i sammanhanget är dock att HD i NJA 2017 s. 316 I tog avstånd från kriteriet och poängterade att det saknar forskningsstöd.¹⁴⁷ Det finns alltså ingen rättspsykologisk forskning som ger stöd åt att berättelsens konstans över tid bör vara en avgörande faktor i fråga om berättelsens tillförlitlighet.¹⁴⁸ När det gäller information som är mindre central tenderar lögnare till och med ha *lättare* att vara konstanta i sitt berättande över tid, i jämförelse med en person som återger en sann berättelse. Detta beror på att en person som ljugar repeterar en inlärd historia medan den som talar sanning återskapar en minnesbild, som inte nödvändigtvis behöver vara identisk varje gång den ska återges.¹⁴⁹ Minnet är rekonstruktivt och fungerar inte som en videokamera som passivt kan spela upp allt som har hänt. Att minnas är något aktivt där vissa detaljer kan falla bort eller tillkomma med tiden. I viss mån kan konstanskriteriet således sägas verka i motsatt riktning.¹⁵⁰

Det sista kriteriet utgörs av att utsagan ska vara *fri från tvekan i avgörande delar*. Det finnas ingen direkt rättspsykologisk forskning som stödjer uppfattningen att en person som talar sanning tvekar mindre vid återberättandet, än en person som talar osanning. Nordh menar att det faktum att uppgiftslämnaren verkar betänksam och osäker vid återgivningen av händelseförloppet ofta beror på dennes personlighet och sätt att uttrycka sig, snarare än att uppgifterna skulle vara oriktiga. Han menar därför att slutsatser inte kan dras kring en utsagas sanningshalt beroende på hur snabb och bestämd uppgiftslämnaren varit i sitt berättande.¹⁵¹

---

¹⁴⁷ NJA 2017 s. 316 I punkt 10.

¹⁴⁸ SOU 2017:7 s. 210; Schelin (2007) s. 190 och 209.

¹⁴⁹ Nordh (2019) s. 81-82; jfr SOU 2017:7 s. 210.

¹⁵⁰ Granhag & Mac Giolla (2021) s. 181; Nordh (2019) s. 81-82.

¹⁵¹ Nordh (2019) s. 83-84.

4 Rättspsykologi med fokus på barn

I rättsliga processer och brottsutredningar aktualiseras återkommande frågan om pålitligheten i barns utsagor. Denna fråga är av särskild vikt i mål om våldtäkt mot barn där åtalet primärt bygger på barnets egna uppgifter.¹⁵² I följande avsnitt behandlas vad rättspsykologisk forskning fastslår om barns kapacitet att korrekt minnas och återge händelser som de har upplevt.

4.1 Allmänt om minnet

Minnet kan sägas vara en process som kan delas in i tre faser: 1) inkodning, 2) lagring och 3) framplockning. Inkodningen sker då vi tar del av den aktuella händelsen, lagringen tar sikte på den tidsperiod som passerar mellan den aktuella händelsen och förhöret, och framplockningen syftar till när minnet ska återges. Minnesfel kan orsakas av olika faktorer i samtliga tre faser.¹⁵³ Vid inkodningen kan exempelvis stress, brottets allvarlighet och känslomässiga laddning, personens ålder och kognitiva funktionsnedsättningar påverka minnet.¹⁵⁴ Vid lagringen är faktorer såsom social påverkan och retentionsintervall relevanta. Med retentionsintervall avses hur lång tid som passerar mellan inkodningen och framplockningen. Ju längre tid som passerar desto sämre tenderar minnesprestationen att vara. Tid är den vanligaste orsaken till glömska. Vi tenderar att glömma som mest direkt efter inkodningen, därefter minskar effekterna successivt med tiden. De minnen som överlever den inledande och mest dramatiska fasen av glömska kan dock bestå under en lång tid. Detta fenomen kallas för *Ebbinghaus glömskekurva*.¹⁵⁵ Vid framplockningen kan minnet påverkas av exempelvis förhørsledarens frågor och förhörsmetod.¹⁵⁶

---

¹⁵² Landström & Ernberg (2021) s. 253 och 260; jfr Schelin (2007) s. 119.

¹⁵³ Granhag & Mac Giolla (2021) s. 180 och 187.

¹⁵⁴ Granhag & Mac Giolla (2021) s. 183-185; jfr Granhag m.fl. (2021) s. 218-221; jfr Schelin (2007) s. 109-113.

¹⁵⁵ Granhag & Mac Giolla (2021) s. 180 och 187-188; jfr Schelin (2007) s. 121-122.

¹⁵⁶ Granhag & Mac Giolla s. 180; Landström & Magnusson (2021) s. 236-238.

4.2 Barns kapacitet att minnas och återberätta

4.2.1 Inledning

Tidigare har den generella uppfattningen varit att barn inte har förmågan att minnas och ge tillförlitliga uppgifter. Aktuell rättspsykologisk forskning tyder dock på att barn kan ge minst lika tillförlitliga uppgifter som vuxna, om barnförhøret genomförs utan suggestiva inslag och står i linje med rättspsykologisk forskning. Detta även om yngre barn i regel avger kortare berättelser med färre detaljer.¹⁵⁷ Det finns dock en hel del rättspsykologiska utmaningar gällande barn som är viktiga att vara medveten om i rättsliga sammanhang. Detta för att barnförhör ska kunna hållas på ett sätt som minimerar risken för påverkan på barnets minne och återberättelse samt för att domstolen, vid värderingen av utsagan, ska veta vad som kan förväntas av det enskilda barnet.¹⁵⁸ Sådana rättspsykologiska faktorer beskrivs nedan.

4.2.2 Ålder

Generellt sett korrelerar en lägre ålder hos barnet med en mer begränsad minnesförmåga. Ju yngre barnet är desto sämre är förmågan att koda in, lagra samt återge information. Vid ett års ålder kan barn minnas information i några veckor och vid två års ålder kan barn hålla kvar information i minnet i ett år. Trots att barn minns kan de dock ha svårt att muntligen återge informationen på grund av det begränsade ordförrådet ett så pass ungt barn besitter. Redan vid tre års ålder kan emellertid många barn, med tanke på den snabba språkutvecklingen som ofta inträffar mellan två och tre års ålder, kortfattat återge minnesupplevelser.¹⁵⁹ I jämförelse med vuxna tenderar barn upp till sex års ålder ge korta och detaljfattiga utsagor. Detta kan dels bero på en bristande muntlig förmåga, dels en begränsad förmåga att koda in, lagra och plocka fram information ur minnet med anledning av bristande kunskaper om omvärlden.¹⁶⁰

---

¹⁵⁷ Landström & Ernberg (2021) s. 260; Schelin (2007) s. 120.

¹⁵⁸ Jfr Landström, Korkman & Magnusson (2021) s. 284.

¹⁵⁹ Landström & Ernberg (2021) s. 253-255.

¹⁶⁰ Landström & Ernberg (2021) s. 255.

Barn i åldersgruppen 7-12 år tenderar att ge mer tillförlitliga och utförliga återgivningar än yngre barn. Orsaken till detta är att flertalet kognitiva färdigheter typiskt sett utvecklas drastiskt hos barn i denna ålder. Exempelvis utvecklas kunskapen, språket, minnets kapacitet och tänkandet. Barn i denna ålder har därför lättare att minnas och berätta om händelser de har tagit del av. Trots kognitiva färdigheter är barn i denna åldersgrupp fortfarande mottagliga för påverkan från exempelvis föräldrar eller förhållare, vilket utvecklas närmare i avsnitt 4.2.3. Vid 12-13 års ålder utvecklas barns förmåga att tänka logiskt och abstrakt samt att fullt ut kunna söka i sitt minne efter information. Mot bakgrund av detta är det lättare för barn i denna ålder, jämfört med yngre åldrar, att utförligt och detaljrikt kunna återge en händelse som de har upplevt.¹⁶¹

Även barns förmåga att uttrycka sig muntligt tenderar att korrelera med barnets ålder. Ju yngre barnet är desto sämre är dennes muntliga förmåga.¹⁶² Barn har generellt inte ett lika utvecklat språkbruk och vokabulär som vuxna. Detta innebär att de kan ha svårt att muntligen uttrycka något de upplevt och deras ordval kan skilja sig från det hos vuxna. Trots att barn har relativt omfattande minnen kan de därför inte ge lika sammanhängande och detaljrika berättelser som vuxna. Detta medför dock inte att uppgifterna inte är sanningsenliga; tvärtom tenderar barn att producera färre fel än vuxna.¹⁶³

En vanlig föreställning, som är högst relevant i rättsliga sammanhang, är att barn ofta ljuger. En viktig förutsättning för att kunna ljuga är att barnet har insikt i att det egna tankesättet, handlingsmönstret och den egna känslan kan skilja sig från hur andra tänker, handlar och känner. Denna förmåga kallas *theory of mind* och utvecklas i fyra års åldern. Även innan denna förmåga utvecklas kan barnet ljuga, men då rör det sig om mindre lögner som ofta handlar om att förneka något barnet gjort fel. Efter att *theory of mind* har utvecklats kan barn formulera mer avancerade och medvetna lögner. De kan då använda lögner för att exempelvis skydda sig själv eller andra, slippa bestraffning eller dra vita lögner för att anpassa sig till olika sociala

---

¹⁶¹ Landström & Ernberg (2021) s. 256.

¹⁶² Jfr Landström & Ernberg (2021) s. 253-257.

¹⁶³ Schelin (2007) s. 120; Landström & Ernberg (2021) s. 253-254.

sammanhang. Barn upp till sex år är dock generellt dåliga på att ljuga och avslöjar många gånger sig själva om de ställs inför uppföljande frågor. Ju äldre barn blir desto bättre tenderar de att bli på att ljuga. Detta på grund av att förståelsen för andras mentala tillstånd ökar. För att kunna utforma en sammanhängande lögn krävs dock insikt om det lögnen handlar om. För att ett barn ska kunna ljuga om ett sexuellt övergrepp i ett barnförhör krävs därför att barnet har kunskap om sådana. Mot bakgrund av detta är det ovanligt att barn på ett övertygande sätt kan ljuga om att de har utsatts för övergrepp om så inte är fallet.¹⁶⁴ Rättspsykologisk forskning pekar dessutom på att barn är mindre benägna än vuxna att ljuga i rättsliga sammanhang.¹⁶⁵

4.2.3 Suggestion

En mycket viktig faktor som behöver beaktas i rättsliga sammanhang är att barn generellt är mycket lyhörda för vuxnas förväntningar. Även när barn uppnått en utvecklingsnivå och ett intellekt som gör det möjligt för dem att minnas och återge detaljerade beskrivningar av sina upplevelser, är de känsliga för påverkan från vuxnas, både uttalade och outtalade, reaktioner. Barn vill generellt vara vuxna till lags och kan anpassa sina svar efter vad de tror att den vuxne vill höra. Risken är att barns strävan efter att vara förhørsledaren till lags blir starkare än strävan att ge en korrekt återgivning av händelsen i fråga.¹⁶⁶ Barn är även känsliga för att information som de exponeras för efter händelsen som de ska minnas påverkar deras minnesbild så att den blir felaktig. När sådan efterhandsinformation påverkar minnesbilden av en händelse är det fråga om *retroaktiv interferens*. Det kan exempelvis handla om information som barnet får av förhørsledaren under barnförhör. Med anledning av detta är det av stor betydelse på vilket sätt barnförhör genomförs, vilka frågor som ställs och hur frågorna ställs. De fel i ett barns utsaga som kan inträffa på grund av exempelvis social press eller att efterhandsinformation förvrängt barnets minnesbild kallas för *suggestion*.¹⁶⁷

---

¹⁶⁴ Landström & Ernberg (2021) s. 257-258; Volbert & Steller (2014) s. 212.

¹⁶⁵ Davies (2004) s. 166-167.

¹⁶⁶ Landström, Korkman & Magnusson (2021) s. 275.

¹⁶⁷ Landström, Korkman & Magnusson (2021) s. 275; Granhag & Mac Giolla (2021) s. 205; Schelin (2007) s. 125.

Hur pass känslig en person är för suggestion beror bland annat på ålder, minneskapacitet, språkförmåga och hur väl personens kognitiva förmågor är utvecklade.¹⁶⁸ Suggestion kan bero på externa faktorer, såsom ledande och pressande förhörsteknik, såväl som interna faktorer, såsom bristande reality och source monitoring.¹⁶⁹ Vad som menas med reality- och source monitoring beskrivs nedan.

Domare är ofta av uppfattningen att barn inte kan särskilja verklighet från fantasi. Huruvida detta stämmer går inte, enligt Granhag, att ge ett enkelt svar på. Han menar att hänsyn måste tas till bland annat barnets ålder, utvecklingsnivå och den specifika uppgiften barnet står inför.¹⁷⁰ Förmågan att särskilja fantasi från verklighet kallas *reality monitoring* och är ofta välutvecklad hos barn äldre än 6-7 år. Barn som inte besitter denna förmåga riskerar att blanda in fantasielement vid återberättandet av något de själva har upplevt.¹⁷¹ Vad gäller värderingen av barns utsagor där det är fråga om påstådda övergrepp menar Granhag dock att det är av stor vikt att belysa att barn generellt är bra på att skilja det verkliga från det föreställda i situationer som rör *deras egna kroppar*.¹⁷²

Något som har likheter med reality monitoring, men som bör särskiljas härifrån, är *source monitoring*.¹⁷³ Detta begrepp syftar till förmågan att veta ”när, hur, var och med vem ett minne skapades”¹⁷⁴. I likhet med reality monitoring kan denna förmåga brista hos barn upp till sex år. Därmed kan de ha svårt att avgöra vart informationen kommer ifrån, om det är en självupplevd händelse eller om barnet fått informationen berättad för sig. Förskolebarns bristande reality- och source monitoring ökar risken för att deras minnesbild påverkas och falska minnen skapas, det vill säga att barnet tror sig minnas att något

---

¹⁶⁸ Landström & Ernberg (2021) s. 256.

¹⁶⁹ Landström & Ernberg (2021) s. 256; Landström, Korkman & Magnusson (2021) s. 275.

¹⁷⁰ Granhag (2001) s. 121.

¹⁷¹ Landström & Ernberg (2021) s. 255; Granhag (2001) s. 122-123.

¹⁷² Granhag (2001) s. 123.

¹⁷³ Granhag (2001) s. 122.

¹⁷⁴ Landström & Ernberg (2021) s. 255.

inträffat, trots att så inte är fallet. De är således särskilt känsliga för förhör som innehåller suggestiva inslag, såsom pressande eller ledande frågor.¹⁷⁵

För att undvika att barnets berättelse påverkas av förhørsledaren är det av stor vikt hur barnförhöret genomförs. Om barnet inte förstår en fråga eller inte vet svaret kan denne, på grund av den sociala pressen och viljan att vara förhørsledaren till lags, gissa sig till ett svar som denne tror att förhørsledaren vill höra. Vid barnförhörets inledande är det därför mycket viktigt att poängtera för barnet att denne får svara ”jag förstår inte” eller ”jag vet inte”.¹⁷⁶ Det allra viktigaste för att undvika att förhørsledaren påverkar barnets berättelse är att ledande och pressande frågor inte ställs. Frågor av detta slag ökar risken för felaktigheter där personen kan göra gissningar och där alternativa hypoteser riskerar att inte utredas.¹⁷⁷ Både rättspsykologisk forskning och HD har gett uttryck för vikten av att öppna frågor ställs till i barnförhör och att barnet får berätta med egna ord.¹⁷⁸

4.2.4 Att berätta om trauman och känsloladdade händelser

Traumatiska och andra känsloladdade händelser, som sexuella övergrepp ofta utgör, har en tendens att bli väl ihågkomna. Enligt rättspsykologisk forskning minns människor till och med sådana starkt emotionella händelser bättre än neutrala händelser. Detta gäller vuxna såväl som barn.¹⁷⁹ Vid sådana händelser finns dock en benägenhet att personens uppmärksamhet snävas in mot det som skapar den emotionella reaktionen, vilket leder till att vi ofta minns central information bättre än perifera detaljer. Detta fenomen kallas för *Easterbrooks hypotes*.¹⁸⁰ När det däremot rör sig om återkommande och regelbundna händelser tenderar personen att lagra minnena i *script*. Scriptbaserat minne syftar på de strukturerade förväntningar en person har på en viss situation, person eller objekt. Ett barn som exempelvis utsatts för upprepade sexuella övergrepp kan ofta berätta om hur det brukar gå till, men att återge varje

---

¹⁷⁵ Landström & Ernberg (2021) s. 255-256.

¹⁷⁶ Granhag (2001) s. 128; Landström, Korkman & Magnusson (2021) s. 273 och 277.

¹⁷⁷ Landström & Magnusson (2021) s. 237.

¹⁷⁸ Se exempelvis Landström, Korkman & Magnusson (2021) s. 273 och 275; NJA 2017 s. 316 II punkt 15.

¹⁷⁹ Granhag m.fl. (2021) s. 219-220; Schelin (2007) s. 113; Leander (2007) s. 24.

¹⁸⁰ Granhag & Mac Giolla (2021) s. 189; jfr Easterbrook (1959).

enskilt tillfälle kan vara svårt. Berättelser om scriptminnen är ofta vaga, allmänna och innehåller få detaljer, eftersom personen förklarar hur ett sådant övergrepp *brukar* gå till.¹⁸¹

När det kommer till traumatiska och andra känsloladdade händelser finns det ofta en diskrepans mellan vad barn minns och vad barn berättar.¹⁸² Människor har generellt en benägenhet att inte vilja tänka på traumatiska upplevelser och vill ofta undvika att berätta om sådana händelser, särskilt för personer som de inte känner fullt förtroende för. Även om en person minns ett sexuellt övergrepp är det ofta mycket svårt att berätta om, vilket medför att människor som utsatts för sexuella övergrepp ofta väntar en längre tid med att berätta om övergreppet och att de återger mycket få detaljer när de väl berättar.¹⁸³ I en psykologisk studie om övergrepp mot förskolebarn upptäcktes att endast en fjärdedel av barnen berättade om övergreppet omedelbart efteråt. En fjärdedel av barnen berättade för en vuxen inom sex månader. Resterande barn väntade upp till tre år med att berätta övergreppet, eller berättade inte alls.¹⁸⁴

De barn som berättar om övergrepp gör oftast det för någon som står dem nära, som en förälder, ett syskon eller en pedagog på barnets skola. Sällan berättar barnet direkt för polisen. Detta beror på att barn, för att våga berätta, behöver känna förtroende och en trygghet gentemot personen denne berättar för.¹⁸⁵ Det faktum att många barn väntar länge med att berätta om övergreppen, eller aldrig berättar, är beroende av många faktorer. Exempelvis kan barnet känna oro över att splittra familjen, göra en familjemedlem ledsen, känna sig hindrad att berätta av förövaren, inte ha någon som denne känner förtroende och trygghet gentemot, eller inte förstå att denne har utsatts för ett övergrepp. Det kan även bero på känslan av skam och skuld, samt rädslan för att inte bli betrodd. Barn som utsätts för övergrepp av en närstående, samt barn som utsätts för upprepade övergrepp, har större benägenhet att vänta med att

---

¹⁸¹ Landström & Ernberg (2021) s. 262-263; Granhag & Mac Giolla (2021) s. 190; jfr Landström & Magnusson (2021) s. 242.

¹⁸² Leander (2007) s. 38-39.

¹⁸³ Granhag m.fl. (2021) s. 219 och 231.

¹⁸⁴ Magnusson, Ernberg & Landström (2017) s. 203; jfr Landström & Ernberg (2021) s. 260.

¹⁸⁵ Landström & Ernberg (2021) s. 258.

berätta, alternativt att inte berätta alls.¹⁸⁶ I de fall barn berättar tenderar deras berättelser vara fragmentariska, detaljfattiga och ofullständiga. Ofta kan barn ge tydliga beskrivningar av neutral information, såsom vad som skett före och efter övergreppet, men utelämnar inte sällan detaljer kring de sexuella och mest allvarliga handlingarna.¹⁸⁷ Enligt psykologisk forskning kan barns benägenhet att utelämna viss information kring övergreppet bero faktorer som begränsad minnes- och språkförmåga, rädsla för negativa konsekvenser, en känsla av skam och skuld samt lojalitetskonflikter.¹⁸⁸

Mot bakgrund av detta kan ofta flera barnförhör vara nödvändiga innan de vågar berätta om vad de har upplevt. Barnet kan behöva träffa förhørsledaren flera gånger för att känna sig trygg och bygga ett förtroende för personen. Enligt rättspsykologisk forskning innebär upprepade förhör inte en ökad risk för att barnets minne eller berättelse påverkas, detta så länge samtliga förhör genomförs med god kvalitet och står i linje med rättspsykologisk forskning.¹⁸⁹

---

¹⁸⁶ Magnusson, Ernberg & Landström (2017) s. 200 och 207; Landström & Ernberg (2021) s. 258 och 260-261; Landström & Strömwall (2021) s. 119.

¹⁸⁷ Leander (2007) s. 23-24 och 38-39; Landström & Ernberg (2021) s. 261.

¹⁸⁸ Leander (2007) s. 24-25; Landström & Ernberg (2021) s. 261.

¹⁸⁹ Landström, Korkman & Magnusson (2021) s. 279-280.

5 Rättsfallsstudie – Domstolarnas värdering av barns utsagor i barnvåldtäktsmål

I följande avsnitt presenteras domstolarnas bevisvärdering vad gäller målsägandens muntliga utsaga och kort om stödbevisningen.

5.1 Urval

Urvalet av domar har gjorts genom att samtliga hovrättsdomar som meddelats mellan den 1 januari 2023 och den 20 september 2023 med ”våldtäkt mot barn” i rubriken har tagits fram från Infotorg Juridik. Antalet domar har begränsats till de som har meddelats mellan nämnda datum på grund av arbetets begränsning i tid och omfång. Hovrättsdomar har studerats, i stället för tingsrättsdomar, med anledning av att hovrätten är en högre instans och dessa domar torde ge en mer korrekt bild av hur bevisvärderingen är ämnad att göras. Totalt har 111 domar identifierats och studerats. Därefter har ett urval gjorts grundat på huruvida domen rör en ord mot ord-situation där målsägandens muntliga utsaga står i fokus för bevisvärderingen. De bevis som tillåtits utöver målsägandens utsaga är indirekt stödbevisning, såsom anteckningar eller vittnesförhör gällande målsägandes beteende och känslor efter den påstådda händelsen, eller vad målsäganden berättat för förhörspersonerna.

För att säkerställa att det centrala i bevisvärderingen varit tillförlitlighetsbedömningen av barnets utsaga har domar innehållande följande exkluderats:

- Direkta vittnesiakttagelser.
- Medicinsk eller teknisk bevisning såsom DNA eller fingeravtryck som kunnat knyta den tilltalade till brottet.
- Direkt skriftlig bevisning så som bilder eller filmer på händelsen.
- Om den tilltalade har erkänt brottet eller åtminstone medgivit sexuella handlingar med målsäganden.
- Om det endast varit en fråga om den tilltalades uppsåt gällande målsägandens ålder.

- Om den målsägande och den tilltalade varit nära i ålder och den målsägande varit nära gränsen för att vara straffrättsligt kapabel att samtycka till sexuella handlingar. Här har gränsen dragits vid om både den målsägande och den tilltalade varit mellan 13 och 16 år.
- Om den målsägande varit över 15 år vid tiden för händelsen.
- Om den målsägande varit över 18 år vid tiden för förhören. Exempelvis då händelsen skett många år innan förhören.
- Om det inte funnits någon målsägandeutsaga, exempelvis på grund av att målsäganden varit så pass ung att denne ännu inte utvecklat ett språk.
- Om målet rört tio eller fler målsägande. Detta på grund av arbetets begränsade tidsram.

Genom ovanstående exklusion har antalet hovrättsdomar reducerats från 111 till 9. För att säkerställa att sådan bevisning som beskrivs ovan inte funnits i målen har även anteckningarna från huvudförhandlingarna begärts ut och studerats. Samtliga namn i domarna är maskerade på grund av etiska skäl. Av skrivtekniska skäl samt för att arbetet ska vara överskådligt benämns hovrättsdomarna mål A, mål B, mål C, mål D, mål E, mål F, mål G, mål H och mål I.

Innan domarna presenteras kan det noteras att i samtliga mål som studerats har åklagaren åberopat någon form av stödbevisning. Det tyder på att åklagare inte väcker åtal om det enda beviset för en påstådd barnvåldtäkt är barnets egen utsaga. Detta står i linje med Brå:s studie från 2019 där de fann att samtliga våldtäktsmål som gick till domstol 2017 innehöll någon form av stödbevisning.¹⁹⁰

5.2 Mål A¹⁹¹

I målet påstods en elvaårig flicka ha blivit våldtagen av en 45-årig man, som vid tiden för den påstådda händelsen var i en relation med flickans mamma. Hovrätten gjorde samma värdering av bevisningen som tingsrätten gällande den relevanta åtalspunkten. Inledningsvis hänvisade domstolen till NJA 2017

---

¹⁹⁰ Holmberg & Lewenhagen (2019) s. 91-92 – notera dock att denna studie endast gällde vuxna.

¹⁹¹ Svea hovrätt, dom 2023-02-07 i mål nr B 7592-22.

s. 316 och konstaterade att kriterierna kan vara svåra att tillämpa på barn med bristande verbal förmåga, samt att kriteriet om utsagans konstans saknar stöd i forskningen. De uppmärksammade även att det är viktigt hur barnförhören har genomförts och att ledande frågor inte har ställts.

Barnets utsaga konstaterades vara den avgörande bevisningen. Domstolen fann att barnförhöret genomförts på ett korrekt sätt, genom att målsäganden exempelvis fått svara på öppna frågor. De fann att hon berättat om vad den tilltalade utsatt henne för och hur hon reagerat i situationen på ett rimligt, klart och tydligt sätt som framställt som självupplevt. Detta trots att hon verkat obehövligt med att prata om detaljer. Domstolen fann att hennes uppgifter om att hon efter händelsen inte velat vara i närheten av den tilltalade, vilket också bekräftats av honom, talade starkt för att något obehagligt skett. Sammantaget ansåg domstolen att målsäganden ”gett ett klokt och redigt intryck och framstår som en person med god tidsuppfattning och en klar uppfattning om vad som hänt och när”¹⁹². Domstolen menade därför att målsägandets utsagan var sådan att den kunde läggas till grund för bedömningen. Därtill bedömdes utsagan få starkt stöd av det som i övrigt framkommit i målet. Exempelvis vittnesmålen gällande vad målsäganden berättat samt om målsägandens agerande efter händelsen. Sammantaget fann domstolen att bevisningen nådde upp till beviskravet. Den tilltalades uppgifter ansågs inte minska värdet av bevisningen som gav stöd åt åtalet och han dömdes således av hovrätten för våldtäkt mot barn.

5.3 Mål B¹⁹³

I förevarande mål påstods en 45-årig man ha begått en grov våldtäkt mot en nioårig flicka. Mannen var en god vän till flickans mamma. Hovrätten instämde med hur tingsrätten värderat bevisningen i målet. Inledningsvis återgavs utgångspunkterna för bevisvärderingen. Domstolen nämnde exempelvis HD:s tillförlitlighetskriterier och att dessa kan vara svåra att tillämpa på personer som av någon anledning har en bristande verbal förmåga. Vid

---

¹⁹² Svea hovrätt, dom 2023-02-07 i mål nr B 7592-22.

¹⁹³ Svea hovrätt, dom 2023-02-08 i mål nr B 14895-22.

värderingen av målsägandeutsagan konstaterades att barnförhøret hållits på ett korrekt sätt utan att påverka berättelsen genom exempelvis ledande frågor. Målsäganden har inte försøkt svara på frågorna på ett sätt som skulle göra förhørsledaren nöjd. Detta blev, enligt domstolen, tydligt då hon flera gånger rättat förhørsledaren när denne uppfattat fel. Domstolen fann att målsägandeutsagan, med hänsyn till hennes ålder, varit klar, lång, detaljrik och sammanhängande. Flera av detaljerna som hon uppgett, samt att hon vändats över att berätta för sin mamma, gjorde att berättelsen framstod som självupplevd.

Domstolen fann att barnets uppgifter omfattat det som framgått i åklagarens gärningspåstående och uppgifterna ansågs tillförlitliga. Enligt domstolen krävdes det dock därtill att uppgifterna fick stöd av övrig bevisning i målet. De konstaterade att målsägandeutsagan fick stöd av den lapp som flickan skrivit till mamman om händelsen, samt av det samtal som mamman spelat in där flickan berättat om händelsen. Även övriga förhørspersoners uppgifter om vad målsäganden berättat för dem om händelsen ansågs utgöra stöd för målsägandeutsagan. Sammantaget fann domstolen att målsägandeutsagan, tillsammans med nyss nämnda bevisning, nådde upp till beviskravet och att den tilltalades invändningar inte förtog värdet på denna bevisning. Den tilltalade dömdes följaktligen för grov våldtäkt mot barn i hovrätten.

5.4 Mål C¹⁹⁴

Den tilltalade i målet stod bland annat åtalad för fyra fall av våldtäkt mot barn. Enligt dessa åtalpunkter påstods den tilltalade mannen, som vid tiden för händelserna var mellan 35 och 39 år, ha våldtagit sin dotter som var mellan 9 och 13 år.

Hovrätten anslöt sig till tingsrättens bevisvärdering. De konstaterade inledningsvis att tecken på att en utsaga är sanningsenlig bland annat utgörs av att den är lång, detaljrik, klar och saknar motsägelser. Vid bedömningen av målsägandeutsagan anförde domstolen att målsägandens uppgifter helt överensstämde med åklagarens gärningsbeskrivningar. Hennes berättelse bedömdes

---

¹⁹⁴ Hovrätten för Västra Sverige, dom 2023-03-16 i mål nr B 1341-23.

vara lång och detaljrik med hänsyn till hennes unga ålder samt att händelserna pågått under en relativt lång period. Berättelsen ansågs vara klar och sakna motsägelser. Domstolen konstaterade i och för sig att målsäganden varit osäker kring tidpunkterna för gärningarna, vilket de menade skulle föranleda försiktighet vid bevisvärderingen. Denna osäkerhet kunde, enligt domstolen, dock förklaras med målsägandens unga ålder, den långa tidsperioden under vilken gärningarna ska ha skett samt att det var fråga om flera liknande händelser. Det faktum att målsäganden på ett övertygande sätt berättat om komplexa känslor inför den tilltalade och de påstådda händelserna utgjorde ytterligare stöd för att hennes berättelse varit sanningsenlig. Sammantaget bedömdes uppgifterna i målsägandens berättelse vara tillförlitliga.

Vidare fick målsägandens uppgifter starkt stöd av förhörspersonernas uppgifter, samt en skriftlig konversation, gällande målsägandens mående och vad hon berättat för anhöriga om de påstådda händelserna. Den tilltalade dömdes av hovrätten för de aktuella åtalpunkterna.

5.5 Mål D¹⁹⁵

I målet stod en 46-årig man åtalad för bland annat våldtäkt mot barn mot en 14-årig flicka. Hovrätten konstaterade att barnförhören hållits på ett korrekt sätt och att målsäganden i barnförhören gett en spontan, lång, sammanhängande, logisk, detaljrik och levande berättelse som framstätt som självupplevd. Den saknade även svårförklarliga moment och konstansbrister. Sammantaget bedömdes uppgifterna i målsägandens utsaga vara tillförlitliga. Hennes uppgifter ansågs dessutom få stöd av vittnesmålen från hennes mamma samt socialstödjaren på skolan, som vittnade om vad målsäganden berättat för dem om den påstådda händelsen samt om hennes mående och förändrade beteende. Hovrätten dömde följaktligen den tilltalade för våldtäkt mot barn.

I hovrätten var dock hovrättspresidenten skiljaktig. Han menade i och för sig att uppgifterna i målsägandens utsaga var tillförlitliga. Dock bedömde han att det fanns brister i utredningen som torde medföra att den inte var tillräckligt

---

¹⁹⁵ Hovrätten för Övre Norrland, dom 2023-03-24 i mål nr B 128-23.

robust. Dels på grund av att det inte sökts tillräckligt mycket efter spår på platsen, dels att polisen inte försökt ta fram fotografiet på målsägandens överkropp, som hon menat att hon tagit i syfte att dokumentera rodnader som uppstått under händelsen. Han menade att detta inte borde resultera i att åtalet ogillas, men att det borde leda till ett ökat krav på stödbevisning. Det faktum att målsäganden berättat för de aktuella vittnena först månader efter den påstådda händelsen medförde, enligt den skiljaktige, att vittnesmålen inte kunde tillmätas lika högt bevisvärde. Dessutom menade han att målsägandens dåliga mående den aktuella sommaren kunde bero på en helt annan anledning än den påstådda händelsen. Med tanke på utredningsbristerna och vittnesmålen ringa bevisvärde menade den skiljaktige att åtalet skulle ogillas.

5.6 Mål E¹⁹⁶

I förevarande mål stod en 45-årig man åtalad för bland annat våldtäkt mot barn mot en elvaårig flicka. Den tilltalade mannen var flickans gymnastiktränare och en god vän till familjen.

Gällande bevisvärderingen gjorde hovrätten samma bedömning som tingsrätten. Inledningsvis beskrevs utgångspunkterna för bevisvärderingen. Det konstaterades exempelvis att muntliga utsagor ska bedömas efter de tillförlitlighetskriterier som HD fastslagit i NJA 2010 s. 671. Domstolen fann att målsäganden, i sitt första förhör, gett en klar och tydlig berättelse som saknat motsägelser och som varit så detaljerad som kunnat krävas med tanke på hennes unga ålder. Dessa uppgifter vann även stöd av vittnesmålen. Dock berättade målsäganden endast om sexuellt ofredande i detta förhör. Inte förrän i det andra polisförhöret berättade hon om den påstådda våldtäkten. Enligt domstolen kunde det som målsäganden berättat om i sitt andra förhör inte tillmätas större betydelse. Detta då hon haft samtal med sin pappa, sin bror och en kvinnlig familjemedlem om vad hon utsatts för. Domstolen menade att det rörde sig om ingående förhörsliknande diskussioner som kan ha påverkat hennes utsaga. Vidare ansåg de att det faktum att familjen fått reda på att den

---

¹⁹⁶ Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2023-04-03 i mål nr B 3810-22.

tilltalade också var misstänkt för sexualbrott mot en annan flicka kunde ha påverkat målsägandens uppgifter i det andra förhøret.

Även det faktum att målsägandens pappa, i förhör, berättat om mer långtgående övergrepp än vad flickan själv berättat om, ansågs tala mot flickans utsaga. Med tanke på risken att målsäganden, inför sitt andra förhör, påverkats av samtal med vuxna i sin omgivning, fann domstolen att det inte var ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade gjort sig skyldig till våldtäkt mot målsäganden. Åtalet ogillades därför av hovrätten.

5.7 Mål F¹⁹⁷

Det aktuella målet rörde en påstådd våldtäkt mot en 13-årig flicka. Den tilltalade i målet var vid tiden för händelsen 19 år gammal.

Hovrättens bedömning i målet var densamma som tingsrättens. Det konstaterades att barnförhøret med målsäganden skett på ett korrekt sätt med öppna frågor där hon fått berätta fritt. Målsägandeutsagan ansågs vara detaljrik, logisk, sammanhängande och utan överdrifter. Uppgifterna bedömdes följaktligen vara tillförlitliga. Vidare fann domstolen att målsägandens uppgifter fick sådant stöd av vittnesmålen att det ansågs styrkt att det gått till så som åklagaren påstått i gärningsbeskrivningen. Således dömdes den tilltalade i hovrätten för våldtäkt mot barn.

5.8 Mål G¹⁹⁸

I målet påstods en man, som vid tiden för händelserna var mellan 32 och 35 år gammal, ha våldtagit en flicka som var mellan 11 och 14 år gammal. Det påstods ha skett flera gånger i veckan, varje vecka, i nästan tre års tid. Mannen var vid tiden i ett förhållande med flickans mamma.

Hovrätten inledde med att beskriva utgångspunkterna för bevisvärderingen. De nämnde exempelvis HD:s kriterier för en tillförlitlig utsaga men konstaterade att konstanskriteriet, enligt NJA 2017 s. 316, inte ska tillämpas. Vidare

---

¹⁹⁷ Svea hovrätt, dom 2023-06-15 i mål nr B 683-23.

¹⁹⁸ Hovrätten för Nedre Norrland, dom 2023-06-16 i mål nr B 2034-22.

noterades vikten av att barnförhör hålls på rätt sätt med öppna frågor och uppföljning med följdfrågor så att detaljer kring händelsen kan tydliggöras.

Vid bedömningen av målsägandeutsagans tillförlitlighet framförde hovrätten att barnet över lag berättat om övergreppen på ett övergripande och inte särskilt detaljrikt sätt. Detta då hon exempelvis sagt ”det är likadant varje gång, att hon blundar, att de avslutas på ungefär samma sätt, att det skett ofta m.m.”¹⁹⁹. Hovrätten anförde att detta inte var anmärkningsvärt med tanke på hennes unga ålder och att det varit fråga om många liknande händelser under en lång tidsperiod. I de delar målsäganden gett mer detaljerade uppgifter fann hovrätten att vissa detaljer ändrats mellan olika förhör och att dessa skillnader borde ha följts upp i förhören. Eftersom detta inte gjorts fann hovrätten att det förelåg en brist i utredningen. Vidare tog hovrätten upp det faktum att målsäganden först vid det andra polisförhöret nämnt vaginala samlag, som i målet var den mest allvarliga anklagelsen. De påtalade att det var anmärkningsvärt att dessa uppgifter framkommit först i ett senare skede av utredningen, men att detta kunde bero på svårigheten för ett barn att berätta om så pass intima detaljer i ett barnförhör. Det konstaterades att sådana konstansbrister inte ska påverka tillförlitligheten men det ansågs i stället utgöra en brist i utredningen, på så sätt att barnet inte fått frågor i förhören om varför hon inte berättat om de vaginala samlagen tidigare. Hovrätten fann även det anmärkningsvärt att målsäganden inte kunnat beskriva det första tillfället ett övergrepp ska ha skett och när i tiden detta var. Detta sågs också som en brist i utredningen, då hon inte fått frågor angående detta.

Sammantaget fann hovrätten att målsägandens utsaga varken varit detaljrik, lång, eller klar. De menade att det inte fanns något som indikerade på att hon haft svårt att uttrycka sig verbalt, förutom det faktum att hon enligt uppgift var introvert och var ett barn, vilka generellt har svårt att berätta om sexuella övergrepp. Dessutom fann de att brister förelåg i utredningen. Hovrätten bedömde att målsägandeutsagan, inte ens i kombination med övrig bevisning i

---

¹⁹⁹ Hovrätten för Nedre Norrland, dom 2023-06-16 i mål nr B 2034-22 s. 8.

målet, kunde läggas till grund för en fällande dom. Följaktligen ogillade hovrätten åtalet om våldtäkt mot barn.

5.9 Mål H²⁰⁰

I målet påstods en treårig flicka ha blivit våldtagen av sin pappa. Inledningsvis redogjorde hovrätten för utgångspunkterna för bevisvärderingen utifrån bland annat NJA 2010 s. 671 och NJA 2017 s. 316 I. Här hänvisade de exempelvis till HD:s kriterier för en tillförlitlig utsaga. De konstaterade dock att kriterierna kan vara svåra att tillämpa på personer med bristande verbal förmåga. Här betonades även vikten av att barnförhör genomförs på ett korrekt sätt med öppna frågor där personen får berätta fritt med egna ord.

I hovrättens bevisvärdering av målsägandets utsagan konstaterades att barnet varken berättat fritt, sammanhängande eller detaljrikt. De ansåg att hon inte berättat om det som påstods i gärningsbeskrivningen. Utsagan bedömdes innehålla stora brister och kunde, enligt hovrätten, inte tillmätas något nämnvärt bevisvärde. Mot bakgrund av detta ansåg hovrätten att kravet på övrig bevisning var högt. Den övriga bevisningen bestod främst av vittnesmål gällande vad målsäganden berättat för dem om den påstådda händelsen. Två personer som var anställda på flickans förskola gav uppgifter om att flickan berättat för dem om den påstådda våldtäkten. Hovrätten ansåg dock att det inte gick att veta vilka frågor de ställt till flickan när flickan gav dessa uppgifter och om eventuella frågor kunnat påverka hennes svar. Dessutom fanns det motsättningar i deras berättelser. Hovrätten fann således att deras minnesbilder av vad målsäganden berättat för dem kan ha påverkats av att de diskuterat sina minnesbilder med varandra och uppgifterna bedömdes endast ha ett begränsat bevisvärde.

Vidare förhöordes målsägandens mamma om vad målsäganden berättat för henne om övergreppen. Även dessa uppgifter kunde endast tillmätas ett begränsat bevisvärde enligt hovrätten. Detta dels på grund av att det var andrahandsuppgifter, dels på grund av att hon kunde ha haft som ingångsvärde vid

---

²⁰⁰ Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2023-06-20 i mål nr B 4116-22.

samtalen med målsäganden att den tilltalade faktiskt begått övergrepp mot målsäganden, och att hennes frågor och tolkningar därför präglats av det. Sammantaget bedömde hovrätten att de uppgifter som målsäganden lämnat inte varit konsekventa, utan att de skiljt sig åt även i centrala delar.

Sara Landström, professor i psykologi, förhördes i målet. Hon uttalade sig generellt och konstaterade bland annat att barn i den åldern inte kan ljuga om sådant som de saknar kunskap om eller erfarenhet av. Hovrätten bedömde att målsäganden haft viss kunskap om kroppen, lekt olämpliga lekar med andra barn och varit nyfiken och frågat om pappans kön i en duschsituation. Mot bakgrund av detta fann hovrätten att målsäganden kunnat blanda ihop självupplevda händelser med fabricerade. Sammantaget fann hovrätten att den bevisning som lagts fram inte nått upp till beviskravet och den tilltalade friades från åtalet.

5.10 Mål I²⁰¹

I det aktuella målet påstods den tilltalade 48-åriga mannen ha våldtagit en tioårig flicka vid två tillfällen. Hovrätten fann att målsägandets sagan helt överensstämde med åklagarens gärningspåståenden. De fann att uppgifterna varit tillförlitliga av samma skäl som tingsrätten. Målsägandens utsaga bedömdes vara sammanhängande, konstant, tydlig, relativt lång och detaljrik, utan motsägelser och svårförklarliga moment. Hon ansågs ha berättat på ett lugnt, sakligt och strukturerat sätt, med egna ord, utan överdrifter och berättelsen framstod som självupplevd. Domstolen fann även att det faktum att hon använt sina händer för att demonstrera vad hon utsatts för styrkte uppgifterna i hennes berättelse. Att hon inte kunnat förklara hur hon visste att hans finger var inuti henne fann domstolen förklarligt eftersom det kan vara svårt att beskriva i ord. Trots detta kan det vara uppenbart för den som varit med om det, att något befinner sig inuti och inte utanpå kroppen. Detta särskilt med tanke på att målsäganden vid tiden för förhöret var tio år och barn generellt inte har ett lika avancerat ordförråd som vuxna.

---

²⁰¹ Hovrätten för Västra Sverige, dom 2023-02-23 i mål nr B 6074-22.

Av anförda skäl fann hovrätten att uppgifterna i målsägandeutsagan varit tillförlitliga. Hovrätten anförde vidare att uppgifterna fick starkt stöd av de vittnesmål som gällde vad målsäganden berättat för dem kort efter de påstådda övergreppen, samt av polisens promemoria som upprättades när en brottsmälan hade gjorts. Sammantaget fann hovrätten det styrkt att den tilltalade ”fört sin hand innanför målsägandens shorts och trosor, hållit på hennes snippa och haft ett finger inne i snippan”²⁰².

Dock konstaterade hovrätten att varken målsäganden själv eller någon av förhörspersonerna förklarar närmare vad hon menat med uttrycket ”snippa”. Mot bakgrund därav utgick hovrätten från ordets betydelse enligt Svensk ordbok. Där framgick att ”snippa” är ett vardagligt uttryck för det kvinnliga *yttre* könsorganet. Således fann hovrätten att ”snippa” inte var synonymt med ”vagina” eller ”slida”. Att målsäganden uttryckt att den tilltalades finger ”kom in i snippan” och att det var ”typ långt inne” kunde inte, enligt hovrätten, anses innebära att den tilltalades finger varit inne i slidan. Hovrätten bedömde det styrkt att den tilltalade hållit på den målsägandes *yttre* könsorgan samt fört in ett finger i hennes *yttre* könsorgan. Det ansågs däremot inte styrkt att han penetrerat hennes underliv. Med anledning av detta ansåg hovrätten att handlingen inte inneburit våldtäkt mot barn. Den tilltalade friades av hovrätten då åklagaren inte yrkat ansvar för något annat brott. I sammanhanget ska noteras att HD, den 17 november 2023, förklarade att rättegångsfel begåtts i hovrätten och beslutade att återvisa målet till hovrätten. Detta då det ansågs uppenbart att åtminstone en annan straffbestämmelse hade kunnat vara tillämplig på gärningsbeskrivningen, nämligen sexuellt övergrepp mot barn.²⁰³

En hovrättsassessor var dock skiljaktig. Hon fann att det var naturligt med tanke på målsägandens ålder att hon använt ordet snippa för hela sitt könsorgan, i stället för att prata om penetration av vaginan, som är vuxna ord. Hon ansåg att målsäganden inte kunde tolkas på annat sätt än att hon menade att

---

²⁰² Hovrätten för Västra Sverige, dom 2023-02-23 i mål nr B 6074-22 s. 3.

²⁰³ Högsta domstolens beslut den 17 november 2023 i mål B 1937-23.

den tilltalade haft ett finger inne i hennes vagina. Den skiljaktige anslöt sig till tingsrättens bedömning och ville döma den tilltalade för våldtäkt mot barn.

6 Rättsfallsanalys

I följande avsnitt analyseras de rättsfall som presenterats ovan, dels i förhållande till rättspsykologisk forskning, dels i förhållande till rättssäkerhet. Först analyseras hur domstolarnas bevisvärdering förhåller sig till HD:s tillförlitlighetskriterier samt relevant rättspsykologisk forskning om barns minne och återberättande. Domarna analyseras gemensamt utifrån följande teman: huruvida domstolen beaktar berättelsens konstans över tid, barnets verbala förmåga, när i tiden barnet berättat samt barns känslighet för suggestion. Därefter analyseras och problematiseras vad domstolarnas förhållningssätt till HD:s kriterier och rättspsykologisk forskning kan få för konsekvenser för rättssäkerheten, närmare bestämt förutsebarheten och den materiella riktigheten.

6.1 Domstolarnas bevisvärdering i förhållande till rättspsykologisk forskning

6.1.1 Uppgifternas konstans över tid

I flera av hovrättsdomarna uppmärksammades att en utsagas konstans över tid inte är en indikator för uppgifternas tillförlitlighet. I mål A konstaterades exempelvis att det inte finns stöd för att tillämpa konstanskriteriet och hovrätten beaktade därför inte huruvida barnets uppgifter varit konstanta över tid. Inte heller i mål B, C eller F togs konstansbrister upp i förhållande till tillförlitligheten i utsagan. Något som kan anses anmärkningsvärt är däremot att hovrätterna i resterande fem mål, åtminstone i viss mån, tog hänsyn till om barnets berättelse varit konstant över tid i sin bevisvärdering av barnets muntliga utsaga.

I både mål D och mål I beaktade domstolen det faktum att barnets berättelse inte förändrats över tid, och således var konstant, som något som talade för att uppgifterna var tillförlitliga. Konstanskriteriet fick i dessa mål påverkan på tillförlitligheten i barnets utsaga i positiv riktning. I mål E konstaterade domstolen att konstans är en faktor som talar för att barnets utsaga är tillförlitlig. Domstolen beaktade alltså inte att HD tagit avstånd från

konstanskriteriet i NJA 2017 s. 316 I. I målet berättade målsäganden om den mest allvarliga anklagelsen först vid det andra barnförhöret. Domstolen ansåg att de nya uppgifterna inte var tillförlitliga och att det andra förhöret inte kunde tillmätas någon större betydelse.

Även i mål G och mål H fick målsägandeutsagans konstans betydelse i bevisvärderingen. I mål H konstaterade domstolen att det faktum att utsagan inte varit konstant över tid och att barnet inte hållit fast vid sina uppgifter utgjorde en brist i utsagan som föranledde ett högt krav på övrig bevisning. I mål G konstaterade domstolen att detaljer i barnets berättelse ändrats och att det tillkommit nya detaljer i senare förhör. De poängterade att HD i och för sig har uttryckt att sådana konstansbrister inte ska påverka bedömningen av utsagans tillförlitlighet, men ansåg trots det att det framstod som anmärkningsvärt. De uttryckte att barns svårigheter att berätta om intima detaljer i barnförhör kunde förklara konstansbristerna men att det förelåg en brist i utredningen då barnet inte fått frågor kring varför hon i senare skede lagt till vissa detaljer. Trots att domstolen inte tillämpade konstanskriteriet uttryckligen kan det konstateras att konstansbristerna fick negativa konsekvenser. Enligt domstolens resonemang krävs vid konstansbrister i utsagan att målsäganden kan förklara varför sådana föreligger. Detta kan tolkas som att konstansen i berättelsen faktiskt får betydelse för utsagans tillförlitlighet, i det fall målsäganden inte kan förklara anledningen till att denne lagt till, ändrat eller tagit bort information.

Sammantaget kan konstateras att domstolarna i fem av nio mål, i något hänseende, tillämpade konstanskriteriet i sin bedömning av tillförlitligheten i barnets utsaga. Detta kan anses problematiskt av flera skäl. HD har i NJA 2017 s. 316 I tagit avstånd från förevarande kriterium. Med tanke på att fri bevisvärdering råder i Sverige är underrätterna i och för sig inte bundna av HD:s bedömningar i bevisfrågor, dessa bör snarare ses som riktlinjer. Däremot kan det anses problematiskt att tillämpa kriteriet med tanke på att rättspsykologisk forskning inte ger stöd åt att konstansen över tid skulle ge någon indikation

på sanningshalten i en utsaga. Därtill menar Nordh att lögnare i regel kan ha *lättare* att ge en konstant berättelse, åtminstone vad gäller perifera detaljer.²⁰⁴

Dessutom visar rättspsykologisk forskning att barn generellt behöver mer tid och trygghet för att våga berätta om övergrepp och således ofta tillkommer med detaljer i senare förhör. Barn missgynnas därför särskilt om kriteriet om konstans tillämpas av domstolarna. Ur rättspsykologisk synpunkt kan det inte anses anmärkningsvärt att det tillkommer uppgifter från barn i senare förhör. Så länge barnförhören inte innehållit suggestiva inslag, såsom ledande frågor, torde tillförlitligheten i barnets uppgifter inte påverkas. Att det framkommer ytterligare information i senare förhör torde snarare ses som att barnet vågat öppna upp sig mer och gett en mer fullständig berättelse.

I två av domarna diskuterade domstolen varför sådana konstansbrister förelåg och ville ha en förklaring av barnet. Detta ger en indikation på att domstolarna inte är medvetna om det faktum att barn ofta väntar med att berätta om övergrepp de utsatts för och behöver känna sig trygga, framför vad gäller att berätta om de mest intima detaljerna. Endast i en av ovanstående domar beaktade domstolen, åtminstone uttryckligen, dessa rättspsykologiska faktorer och även i detta mål fick det faktum att barnet lagt till information i ett senare förhör negativa konsekvenser för bevisningen. Det kan också ifrågasättas varför domstolen, i ett av fallen, ansåg att det förelåg en brist i utredningen för att barnet inte fått frågor om varför hon lagt till detaljer i sin berättelse under det andra förhöret. Om konstans inte är ett kriterium som har betydelse för tillförlitligheten, som domstolen själv konstaterade i målet, varför skulle då en förklaring till konstansbristerna behövas?

6.1.2 Barns verbala förmåga

I de aktuella hovrättsdomarna lades det, vid tillförlitlighetsbedömningen av barnets muntliga utsaga, störst vikt vid huruvida utsagan varit klar, lång och detaljrik. Dessa kriterier framhölls även särskilt av HD i NJA 2017 s. 316 I som tecken på att en utsaga är sanningsenlig samt får stöd av rättspsykologisk

---

²⁰⁴ Se avsnitt 3.3.6.

forskning.²⁰⁵ I mål H konstaterade domstolen exempelvis att barnets utsaga varken varit detaljerad eller sammanhängande, vilket i hög grad bidrog till att utsagan inte ansågs vara tillförlitlig och att det ställdes höga krav på övrig bevisning. I mål G fann domstolen det anmärkningsvärt att barnet inte kunnat återge detaljer kring det första påstådda övergreppet.

Trots dessa kriteriers stöd i forskningen är det viktigt att notera att samtliga tillförlitlighetskriterier är utformade efter vuxnas rammar och perspektiv, och förutsätter att förhörspersonen har en välutvecklad förmåga att uttrycka sig muntligen. Detta har konstaterats bland annat av HD i NJA 2017 s. 316 I. De aktuella hovrättsdomarna noterade detta i fyra fall. Kriterierna tar inte hänsyn till de svårigheter som barn, enligt rättspsykologisk forskning, generellt har vad gäller att framföra muntlig bevisning. Barn har generellt inte en lika utvecklad verbal förmåga som vuxna, vilket föranleder att de inte kan ge exempelvis lika klara, långa, detaljrika och sammanhängande berättelser av något de har upplevt. Dessutom visar forskningen att det är vanligt att barn undanhåller detaljer om de mest intima händelserna trots att de minns väl, vilket föranleder att berättelsen inte blir detaljrik.²⁰⁶ Om samma kriterier tillämpas på barn riskeras målsägandets utsagan därför bedömas som otillförlitlig på grund av barnets bristande muntliga förmåga, vilket ökar kraven på övrig bevisning i målet. Detta får särskilt negativa konsekvenser för barnet i mål om våldtäkt mot barn, då målsägandets utsagan i sådana mål ofta är det huvudsakliga beviset. När dessa kriterier, som är anpassade efter vuxna, tillämpas på barn riskerar de således att missgynnas.

I mål G fann domstolen det negativt för tillförlitligheten att barnet inte kunnat urskilja det första påstådda övergreppet och berätta detaljer om detta. Här kan konstateras att domstolen strikt tillämpade detaljkriteriet utan att beakta relevanta rättspsykologiska faktorer som kunnat påverka berättelsens detaljrikedom. I målet påstods regelbundna övergrepp ha skett varje vecka. Detta innebär, enligt rättspsykologisk forskning, att barnet troligtvis kommit ihåg övergreppen i *script*. Det vill säga att barnet kunnat återge hur ett övergrepp

---

²⁰⁵ NJA 2017 s. 316 I punkt 10; Se avsnitt 3.3.2.

²⁰⁶ Se avsnitt 4.2.4.

typiskt sett går till, men att specifika detaljer blandats ihop.²⁰⁷ Att hon inte kunnat återge specifika detaljer kring ett visst övergrepp är alltså förklarligt och torde inte beaktas som något negativt för tillförlitligheten.

Ett annat kriterium som barn, på grund av bristande verbal förmåga, kan ha svårt att nå upp till är sammanhangskriteriet. Det faktum att domstolarna i hovrättsdomarna tillämpade sammanhangskriteriet kan kritiseras av två anledningar. Inledningsvis saknas det direkt stöd i rättspsykologisk forskning för att en berättelse som är sammanhängande skulle indikera att uppgifterna är sanningsenliga. Tvärtom pekar forskning på att en sann utsaga ofta är med ostrukturerad och fragmentarisk än en osann.²⁰⁸ Denna forskning gäller barn såväl som vuxna. Med hänsyn till detta kan det ifrågasättas varför sammanhangskriteriet tillämpas över huvud taget. Dessutom kan barn anses missgynnas särskilt av att sammanhangskriteriet tillämpas, på grund av deras bristande språkförmåga. Trots att barn kan ha relativt omfattande minnen föranleder deras bristande verbala förmåga att de inte kan ge lika sammanhängande berättelser som vuxna.²⁰⁹

Det ska dock noteras att domstolarna i fem av målen, åtminstone till viss del, beaktade barnets ålder vid tillämpningen av kriterierna. I mål B uttryckte domstolen exempelvis att "[m]ed beaktande av hennes ålder är den berättelse som hon lämnat klar, lång, detaljerad och sammanhängande"²¹⁰. I dessa mål framstår det som att domstolarna har tagit viss hänsyn till målsägandens unga ålder och det faktum att barn ofta har svårare att uttrycka sig muntligen.

Vidare konstateras i rättspsykologisk forskning att barn generellt sett inte har ett lika utvecklat vokabulär som vuxna. I de aktuella hovrättsdomarna har domstolarna över lag inte lagt någon värdering i barnets ordval. En av hovrättsdomarna sticker dock ut, där barnets ordval fick avgörande betydelse för utgången i målet. I mål I fann hovrätten det utrett att den tilltalade haft ett finger i målsägandes snippa. De ansåg dock att det var oklart vad flickan

---

²⁰⁷ Se avsnitt 4.2.4

²⁰⁸ Se avsnitt 3.3.6.

²⁰⁹ Se avsnitt 4.2.2.

²¹⁰ Svea hovrätt, dom 2023-02-08 i mål nr B 14895-22.

menat med ordet ”snippa”. De tillämpade då Svensk ordboks definition som beskrev ordet som ett vardagligt uttryck för kvinnans *yttre* könsorgan. Hovrätten menade därför att det inte kunde anses synonymt med vagina eller slida. På grund av detta fann hovrätten att barnets uppgifter om att den tilltalades finger ”kom in i snippan [...] typ långt inne”²¹¹ inte kunde anses innebära att han penetrerat hennes underliv, varför den tilltalade friades.

Emma Sköldberg, professor i det svenska språket och huvudredaktör för Svensk ordbok, menar att beskrivningarna i ordböckerna är skrivna av vuxna och poängterar att ”vad barn lägger in i ordens betydelse framkommer därför inte nödvändigtvis”²¹². Snippa är ett ord som använts i flera decennier.²¹³ Enligt RFSU är det idag en självklarhet för barn och unga att använda detta ord för att beskriva det kvinnliga könsorganet. De menar även att det är en självklarhet att ordet används för att referera både till de yttre och inre delarna av könet.²¹⁴ Mot bakgrund av detta måste det anses fullt förklarligt att barnet, särskilt med tanke på hennes unga ålder, använde ordet ”snippa” för att beskriva sitt könsorgan. Ord som vagina och slida, som hovrätten verkade efter söka, anses vara mer vuxna ord.²¹⁵ Ur rättspsykologisk synpunkt är det fullt förklarligt att barn använder andra ord än vuxna. Det blir i hovrättens domskäl tydligt att de inte tog hänsyn till att berättelsen getts av ett barn och vilka språkliga kunskaper och ordval som kan förväntas med tanke på hennes ålder. Detta trots att det framgår både i rättspsykologisk litteratur, samt i HD:s avgöranden, att det är av stor vikt att barn får möjlighet att fritt berätta om vad de har upplevt med *egna ord*.²¹⁶ När domstolarna på detta sätt förväntar sig samma ordval av barn som av vuxna riskerar barn att missgynnas och deras möjlighet till upprättelse minska.

Det ska i sammanhanget noteras att barnen i fyra av de övriga hovrättsdomarna också använt ordet ”snippa” i sina målsägandeutsagor. I dessa mål lade hovrätterna ingen värdering i att detta ord använts och uttryckte inga

---

²¹¹ Hovrätten för Västra Sverige, dom 2023-02-23 i mål nr B 6074-22.

²¹² Wenzelberg, ’Betydelse av ordet snippa avgörande i rättsfall’.

²¹³ Wenzelberg, ’Betydelse av ordet snippa avgörande i rättsfall’.

²¹⁴ RFSU, ’Alla pratar om snippan – vad säger RFSU?’.

²¹⁵ Jfr RFSU, ’Alla pratar om snippan – vad säger RFSU?’.

²¹⁶ Se avsnitt 4.2.2 och 4.2.3.

oklarheter kring ordet. Detta tyder på att hovrätterna i dessa mål inte ställde lika höga krav på målsägandens språk och ordförråd med tanke på dennes ålder.

Sammantaget kan konstateras att HD:s tillförlitlighetskriterier tillämpades i samtliga hovrättsdomar. Dessa är utformade efter vuxnas ramar och perspektiv, och förutsätter att alla har samma förmåga att minnas och återberätta händelser. Om kriterierna tillämpas på samma sätt gällande vuxnas respektive barns utsagor riskerar barn således att missgynnas. Med anledning av detta är det av stor vikt att domstolarna beaktar barnets ålder vid bedömningen av tillförlitligheten i deras utsaga och inte tillämpar kriterierna strikt.

6.1.3 När i tiden barnet berättat

Något som även identifierats i rättsfallsstudien och som kan framstå som anmärkningsvärt ur ett rättspsykologiskt perspektiv är att hovrätterna i flera av målen tog hänsyn till när barnen valt att berätta om de påstådda övergreppen.

Både i mål E och mål G betraktades det faktum att barnet berättat om de mest allvarliga detaljerna och anklagelserna först i ett senare skede av utredningen som något negativt för åtalet. I det senare målet anförde domstolen i och för sig att det kunde bero på barns svårigheter att återge intima detaljer under barnförhör. Därmed kan det sägas att domstolen i viss utsträckning beaktade att målsäganden var ett barn, och de rättspsykologiska utmaningar som följer av detta. Dock fick det faktum att barnet inte berättat om den aktuella anklagelsen direkt negativa konsekvenser för barnet, trots att de uttalade att det var förklarligt, genom att de fann att det utgjorde en brist i utredningen.

I mål D lade majoriteten i hovrätten ingen vikt vid hur lång tid det gått från att den påstådda händelsen ska ha ägt rum till den tidpunkt då barnet berättat. Den skiljaktige hovrättspresidenten var dock av en annan åsikt. Han menade att det långa tidsintervallet (några månader) mellan händelsen och då målsäganden berättat för någon, föranledde att vittnenas uppgifter, om vad barnet berättat för dem om händelsen, endast kunde tillmätas ringa bevisvärde. Även i mål I fick detta tidsintervall betydelse för värdet på anhörigas

vittnesuppgifter. Det faktum att barnet berättat om det påstådda övergreppet för anhöriga kort efter att det hänt föranledde att de anhörigas vittnesuppgifter värderades högt.

Enligt dessa resonemang är barnets och vittnens uppgifter mindre tillförlitliga om det passerat lång tid från dess att händelsen ägt rum till dess att barnet valt att berätta. Detta kan i och för sig sägas få visst stöd av rättspsykologisk forskning med tanke på att ju längre retentionsintervallet är desto sämre tenderar en persons minnesprestation att vara. Att det passerat lång tid sedan informationen kodades in är, enligt forskningen, den vanligaste anledningen till minnesfel.²¹⁷ Det kan därför anses rimligt att betrakta uppgifter om en händelse som ägt rum långt tillbaka i tiden med försiktighet. Minnen av traumatiska och starkt känsloladdade händelser tenderar vuxna såväl som barn dock att minnas bättre över tid, åtminstone vad gäller central information. Dessutom har barn en tendens att vänta med att berätta om övergrepp de utsatts för, alternativt inte berätta alls. Detta kan som nämnts tidigare exempelvis bero på en rädsla för att göra en familjemedlem ledsen, skam och skuld, lojalitetskonflikter eller att barnet inte känt sig trygg med förhørsledaren och i förhörsituationen.²¹⁸

I ett av de aktuella målen där barnet inte berättat om den påstådda barnvåldtäkten förrän i det andra barnförhöret uttryckte hon att hon varit rädd för att ”förstöra sin mammas fina liv”²¹⁹ om hon berättade. I det andra målet, där barnet också väntat med att berätta, förklarade barnet att det berodde på att hon varit nervös, inte vetat hur förhöret skulle gå till och inte vetat hur hon skulle berätta. Vad barnen i dessa mål uttryckt stämmer bra överens med de rättspsykologiska faktorer som nämnts som kan föranleda att barn inte vågar berätta direkt.

Det faktum att brister i minnet kan uppkomma som ett resultat av tid måste i tillförlitlighetsbedömningen vägas mot det faktum att trauman och starkt

---

²¹⁷ Se avsnitt 4.1.

²¹⁸ Se avsnitt 4.2.4.

²¹⁹ Hovrätten för Nedre Norrland, dom 2023-06-16 i mål nr B 2034-22.

känsloladdade händelser tenderar att kommas ihåg bättre, samt det faktum att barn ofta väntar länge med att berätta om övergrepp som de utsatts för. Det är således svårt att uttala vilken vikt som bör läggas vid den tid som passerat mellan händelsen och berättelsen. Men det som kan konstateras är återigen att det är av stor vikt att domstolarna är medvetna om rättspsykologisk forskning för att minimera risken att göra en felaktig bedömning av en målsägande:s tillförlitlighet. Följaktligen bör domstolarna inte tillskriva uppgifter otillförlitlighet endast av den anledning att de rör en händelse som ägt rum en tid tillbaka.

Som nämnts är en anledning till att barn tenderar att vänta med att berätta om övergrepp att de behöver känna sig trygga och ha förtroende för personen de berättar för. I mål E anförde domstolen att det talade *mot* barnets berättelse att hennes pappa i sitt vittnesförhör berättat om mer långtgående övergrepp och mer allvarliga detaljer än vad barnet berättat om. Detta resonemang kan kritiserars utifrån rättspsykologisk synpunkt. Att pappan i vittnesförhör, där han skulle återge vad barnet berättat för honom om de påstådda händelserna, uppgav mer allvarlig information än vad barnet berättat om i barnförhör kan bero på att barnet inte förmått att berätta all information i barnförhören. Enligt rättspsykologisk forskning är det centralt att barnet känner sig trygg och bekväm samt känner ett förtroende för förhørsledaren. Med tanke på detta är det ofta lättare för barnet att berätta för en förälder, förutsatt att de har en trygg och kärleksfull relation, än för en polis.²²⁰ Skillnaden i barnets och pappans uppgifter skulle således kunna förklaras med att barnet känt sig mer bekväm och trygg med att berätta om övergreppet för sin pappa och i sitt eget hem, än att berätta för en förhørsledare som hon inte känner, i en lokal som hon aldrig tidigare varit i. Pappans uppgifter i vittnesförhör om vad barnet återgett för honom om händelsen behöver alltså inte vara fabricerade utan kan bero på att barnet vågat öppna upp sig mer för honom än för förhørsledaren. Dessa psykologiska faktorer tog domstolen inte hänsyn.

---

²²⁰ Se avsnitt 4.2.4.

6.1.4 Suggestion

Enligt rättspsykologisk forskning är barn, i jämförelse med vuxna, mer mottagliga för påverkan som kan skapa minnesfel och fel i rapporteringen. Mottagligheten för sådan suggestion tenderar att vara högre ju yngre barnet är. Inre faktorer som kan påverka barns minnen och berättelser är exempelvis brister i deras reality monitoring och source monitoring. Det vill säga att barnet har svårt att särskilja det faktiska från det föreställda samt svårt att koppla ihop kontexten kring en händelse. Om dessa förmågor inte är fullt utvecklade är barnet även mer mottagligt för suggestion i form av extern påverkan, exempelvis genom ledande frågor eller värdering av barnets svar.²²¹

I sju av de nio aktuella hovrättsdomarna uppmärksammade domstolen, i något avseende, vikten av att barnförhör sker på ett adekvat sätt, i fråga om att få en opåverkad berättelse från barnet. Det vill säga att förhørsledaren exempelvis ska ställa öppna frågor och undvika att vara ledande. Inte i något fall fann domstolen att barnförhöret hållits på ett sätt som kunnat påverka barnets minne eller berättelse. Dock fann domstolen i två av hovrättsdomarna att barnets utsaga kunde ha blivit påverkad på andra sätt. I det ena målet menade domstolen att barnet kunde ha påverkats av interna faktorer och i det andra fann domstolen att barnet kunde ha påverkats av externa faktorer.

Vid bevisvärderingen av målsägandets utsagan i mål H fann domstolen att det förelåg en risk för att barnets utsaga bestod av en sammanblandning av självupplevda och fabricerade händelser. Detta kan tolkas som att barnet ansågs ha påverkats av interna faktorer - en bristande reality monitoring - vilket ledde till att barnet vid berättandet av något självupplevt blandat in fantasielement. Barnet i målet var endast tre år gammalt. Enligt rättspsykologisk forskning tenderar denna förmåga att inte vara fullt utvecklad hos så unga barn.²²² Således kan det ur rättspsykologisk synpunkt sägas vara adekvat att domstolen var uppmärksam gällande risken att barnet i sin berättelse blandat ihop det faktiska med det föreställda. Dock är det främst i situationer då förhørsledaren tillämpat en suggestiv förhörsmetod som bristande reality monitoring kan

---

²²¹ Se avsnitt 4.2.3.

²²² Se avsnitt 4.2.3.

skapa brister i barns berättelser, vilket inte var fallet i målet enligt domstolen. Dessutom framhåller Granhag att barn generellt är bra på att hålla isär det verkliga från det föreställda när det rör deras egna kroppar.²²³

Vad gäller fabricering av uppgifter är det i sammanhanget viktigt att poängtera att den rättspsykologiska forskningen visar att barn i så ung ålder sällan har utvecklat förmågan som kallas *theory of mind*, som är en viktig förutsättning för att kunna ljuga. Även innan denna förmåga utvecklats kan barn ljuga, men då rör sig ofta om små lögnar som inte är särskilt avancerade eller medvetna. Vidare visar rättspsykologisk forskning att barn inte kan fabricera information om sådant som de inte har kunskap om eller erfarenhet av. Det är därför ovanligt barn berättar om sexuella övergrepp, om de inte faktiskt har utsatts för sådana.²²⁴ Detta framhöll Sara Landström, professor i psykologi, som förhöordes i målet.

Ett tre år gammalt barn kan knappast antas besitta någon omfattande kunskap om sexuella övergrepp. Att barnet i målet skulle kunna fabricera uppgifter om ett sexuellt övergrepp är, mot bakgrund av den rättspsykologiska forskningen, därmed inte särskilt troligt. Domstolen fann att det var möjligt bland annat med tanke på att barnet haft viss kunskap om kroppen, frågat om pappans kön i duschsituationer samt lekt doktorslekar med andra barn. Det kan ifrågasättas huruvida denna kunskap är tillräcklig för att fabricera uppgifter om ett sexuellt övergrepp, om barnet faktiskt inte har blivit utsatt för ett sådant övergrepp.

I mål E fann domstolen att anledningen till att barnet lagt till information i det andra barnförhöret kunde vara att barnet mellan det första och andra barnförhöret blivit påverkad av vuxna i hennes omgivning. Barnets pappa, bror och brors flickvän ska ha pratat med barnet om vad hon utsatts för. Domstolen fann att det förelåg en risk att frågorna till barnet ställts på ett sätt som kunnat påverka hennes berättelse. Med anledning av detta kunde uppgifterna som framkommit under det andra barnförhöret inte tillmätas någon större betydelse. Domstolens resonemang i denna del kan tolkas så att målsäganden, på

---

²²³ Se avsnitt 4.2.3.

²²⁴ Se avsnitt 4.2.2.

grund av sin unga ålder, varit sårbar för suggestion och därför kunnat påverkas av samtal med anhöriga om det förekommit exempelvis social press eller ledande frågor.

Domstolen uttryckte att samtalen mellan barnet och familjemedlemmarna framstätt som ”förhørsliknande”. Detta kan i och för sig sägas föranleda viss försiktighet utifrån rättspsykologisk synpunkt, med tanke på barns generella känslighet för social påverkan. Särskilt om det skulle vara fråga om ett barn med bristande source monitoring och som således kan ha svårt att avgöra huruvida en händelse är självupplevd eller något som denne fått berättat för sig. Denna förmåga är ofta fullt utvecklad hos barn över sex år.²²⁵ Barnet i detta mål var elva år gammal och torde därför ha en fullt utvecklad source monitoring och inte ha några särskilda svårigheter att hålla isär information som någon berättat för denne, från egna upplevelser.

Vidare har samtalen mellan familjemedlemmarna och barnet inte dokumenterats och det har inte framgått huruvida det förekommit ledande frågor eller någon typ av social press på barnet. Att samtalen varit ”förhørsliknande” innebär nödvändigtvis inte att suggestiva inslag varit närvarande, då förhör kan hållas med barn utan sådana inslag. Då det i målet inte framgått hur samtalen mellan barnet och familjemedlemmarna gått till, vilka frågor som ställts och på vilket sätt de ställts, går det inte att utesluta att barnet inte påverkats. Det går däremot inte heller att fastställa att barnet har påverkats. Att prata med sitt barn om något traumatiskt denne upplevt torde ses som vanligt förekommande och inte på något sätt avvikande. Risken för att exempelvis en förälder i sådana samtal påverkar sitt barns minne eller berättelse är därmed alltid en riskfaktor. Det går aldrig att utesluta att barnet inte fått ledande frågor av vuxna i sin närhet innan ett polisförhör.

I sammanhanget ska dock nämnas att det kan föreligga andra anledningar till att barnet tillade ny information i senare barnförhör. Enligt rättspsykologisk forskning är det, som nämnts tidigare, vanligt att barn behöver flera förhör för att våga berätta, särskilt gällande de mest intima och allvarliga

---

²²⁵ Se avsnitt 4.2.3.

detaljerna.²²⁶ Dessutom ska noteras att de uppgifter som tillkommit i det andra förhöret inte avvikit markant från de uppgifter som barnet lämnat under det första förhöret. Trots att den nya detaljen ur rättslig synpunkt innebar en betydande skillnad, på grund av att händelsen då skulle rubriceras som våldtäkt mot barn i stället för sexuellt ofredande, är det värt att påpeka att ett elvaårigt barn möjligen inte har insikt om hur olika handlingar rubriceras. Det är snarare troligt att samtliga händelser för ett barn upplevs som traumatiserande, oavsett om det skulle rubriceras som sexuellt ofredande eller våldtäkt mot barn. Detaljen som lades till i det andra förhöret kan således ha varit en följd av att barnet närmare vågat anförtro sig till förhørsledaren och berätta om ytterligare intima detaljer. Dessa rättspsykologiska faktorer beaktades inte av domstolen.

Sammantaget kan konstateras att barn generellt är känsliga för suggestion. Det torde därför, i domstolars värdering av barns muntliga utsagor, vara adekvat ur rättspsykologisk synpunkt att beakta om det föreligger en risk för att barnets minne eller berättelse har påverkats. Det kan dock ifrågasättas huruvida mer rättspsykologisk kunskap krävs då domstolarna inte tagit i beaktning andra relevanta rättspsykologiska faktorer som diskuterats i detta avsnitt.

6.2 Rättssäkerhetsproblem i bevisvärderingen

6.2.1 Inledning

Som konstaterats ovan tillämpade samtliga hovrätter HD:s tillförlitlighetskriterier vid bevisvärderingen av barnets muntliga utsaga. Detta kan sägas medföra olika konsekvenser för rättssäkerheten. Grunden i rättssäkerhetsbegreppet ligger i att rättsreglerna och tillämpningen av dessa ska vara förutsebara. Därtill har materiell riktighet stor betydelse för rättssäkerheten. Med detta avses att den materiella sanningen i det enskilda fallet utrönas så att skyldiga döms till ett rättvist straff medan oskyldiga frias.²²⁷ Nedan analyseras vad hovrätternas förhållningssätt till HD:s kriterier och rättspsykologisk

---

²²⁶ Se resonemang ovan i avsnitt 6.1.3.

²²⁷ Se avsnitt 1.5.2.

forskning, som diskuterats ovan, kan innebära för problem för rättssäkerheten, i betydelsen förutsebarhet och materiell riktighet.

6.2.2 Konsekvenser för förutsebarheten

För att stävja risken att värderingen av muntliga utsagor grundas på den subjektiva känsla och det intryck domstolen får av utsagan har HD fastställt de nämnda tillförlitlighetskriterierna. Å ena sidan är underrätterna inte bundna av kriterierna eftersom fri bevisvärdering råder, å andra sidan har riktlinjerna fått stort genomslag i underrätterna. Detta blir tydligt då samtliga hovrätter i de aktuella domarna tillämpat HD:s tillförlitlighetskriterier. Att underrätterna på detta sätt har kriterier att följa, vid värderingen av muntliga utsagor, kan sägas medföra att förutsebarheten ökar. Genom att kriterier ställts upp för bevisvärderingen blir rättssystemet mer överblickbart och det minskar risken för subjektivitet. Detta kan i sin tur anses bidra till att lika fall bedöms lika. Alternativet, det vill säga att det inte finns kriterier för hur värderingen av muntliga sagor ska genomföras, kan konstateras vara mindre förutsebart och föranleda subjektivitet.

Det kan dock ifrågasättas till vilken grad de aktuella tillförlitlighetskriterierna faktiskt minskar risken för subjektiva bedömningar och skapar förutsebarhet. Kritik kan nämligen framföras kring att kriterierna är vagt formulerade och fortfarande öppnar upp för subjektiva bedömningar. Detta har även poängterats av Sutorius och Diesen.²²⁸ Kriterierna är vagt formulerade och utgör endast riktlinjer om vilka faktorer som kan vara av relevans för domstolarna att ta hänsyn till vid värderingen om en berättelse är tillförlitlig eller inte. Det är upp till varje enskild domare att avgöra hur kriterierna ska tolkas och tillämpas. Denna bedömning kan skilja sig åt mellan olika domare. I slutändan är det alltså domstolens enskilda uppfattning som avgör hur tillförlitlig utsagan ska anses vara, då de tolkar kriterierna och avgör huruvida utsagan, enligt deras uppfattning, uppfyller dessa. Ett exempel på att bedömningen kan skilja sig åt trots att det finns uppställda kriterier är att det får betydelse hur stor hänsyn domstolen tar till andra faktorer än kriterierna, såsom barnets

---

²²⁸ Sutorius & Diesen (2014) s. 333.

bristande språkförmåga och vokabulär. I fyra av de aktuella hovrättsdomarna beaktade domstolarna barnets ålder och ansåg det tillräckligt att barnet beskrivit kvinnans könsorgan med ett ord som är vanligt förekommande bland barn, medan domstolen i en annan av hovrättsdomarna verkade kräva mer vuxna ord. Trots att barnet använt samma ord i dessa fem domar bedömde domstolarna således det olika.

Sammantaget kan kriterierna inte anses så pass exakt utformade att subjektiva bedömningar helt utesluts. I slutändan är det upp till varje domstol att avgöra hur kriterierna ska tolkas och tillämpas och avgöra hur barnets muntliga utsaga ska värderas. Bedömningen kan därför skilja sig mellan olika domstolar trots att det finns uppställda kriterier, exempelvis beroende på hur mycket vikt de lägger vid varje kriterium och vilken hänsyn som tas till andra faktorer. Trots kriteriernas vaga utformning kan de dock sägas skapa viss förutsebarhet då domstolarna får viss vägledning i hur de ska bedöma tillförlitligheten. Dessutom ska tilläggas att om kriterierna hade varit mycket specifikt utformade och utgjort exakta krav för hur en muntlig utsaga ska värderas, skulle förutsebarheten i och för sig öka. Däremot skulle dels principen om fri bevisvärdering inskränkas eftersom domstolarna inte hade varit fria att värdera styrkan i muntliga utsagor. Dels skulle risken för att domen inte blir materiellt riktig öka. Detta eftersom individuella förutsättningar i det specifika fallet inte hade kunnat beaktas. Hur pass exakt utformade kriterierna ska vara kan därmed sägas bli en avvägning mellan å ena sidan förutsebarhet och å andra sidan fri bevisvärdering och materiell riktighet. Materiell riktighet i förhållande till tillförlitlighetskriterierna och de aktuella hovrättsdomarna diskuteras vidare nedan.

6.2.3 Konsekvenser för den materiella riktigheten

Det faktum att hovrätterna följt uppställda kriterier kan vid första anblick verka gynna den materiella riktigheten. Detta med tanke på att domare inte nödvändigtvis besitter omfattande kunskap om relevanta rättspsykologiska faktorer som kan påverka barns minne och berättelser. Människor är

dessutom generellt dåliga på att skilja fabricerade uppgifter från sanningsenliga.²²⁹ Uppställda kriterier för att avgöra tillförlitligheten i en utsaga skulle kunna öka möjligheten att domstolarna bedömer tillförlitligheten efter faktorer som enligt forskning faktiskt ger en indikation på huruvida uppgifterna är sanningsenliga. För att den materiella riktigheten faktiskt ska gynnas av kriterierna är det dock av största vikt att de står i linje med den rättspsykologiska forskningen.

Vad beträffar de av HD fastställda tillförlitlighetskriterierna får flera stöd i rättspsykologisk forskning, däribland att en berättelse som är lång, klar, logisk och detaljerad indikerar att berättelsen är sanningsenlig.²³⁰ Däremot får vissa kriterier inget, eller endast vagt, stöd i forskningen. Här kan nämnas kriteriet om att utsagan ska vara sammanhängande samt sakna överdrifter, motsägelser, svårförklarliga moment och tvekan i avgörande delar.²³¹ I sammanhanget kan även konstanskriteriet nämnas. HD tog i och för sig avstånd från detta kriterium i NJA 2017 s. 316 I, men i fem av de aktuella hovrättsdomarna tog domstolen i någon utsträckning hänsyn till om barnets berättelse varit konstant över tid. Att tillämpa kriterier som saknar förankring i rättspsykologisk forskning torde anses problematiskt ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Detta eftersom det kan resultera i att en sanningsenlig utsaga bedöms som otillförlitlig och vice versa. Det kan följaktligen leda till att en oskyldig person döms eller att en skyldig person frias, med tanke på att barnets muntliga utsaga ofta utgör det huvudsakliga beviset i mål om våldtäkt mot barn. Det torde således anses vara av stor vikt för den materiella riktigheten att värderingen av en muntlig utsagas tillförlitlighet baseras på aktuell rättspsykologisk forskning och dess insikter om barns kapacitet att minnas och berätta om sexuella övergrepp.

Vidare ska återigen poängteras att tillförlitlighetskriterierna är utformade efter vuxnas förmågor, ramar och perspektiv. Kriterierna beaktar inte att barn generellt har svårigheter att framföra muntlig bevisning på grund av

---

²²⁹ Se avsnitt 3.1.

²³⁰ Se avsnitt 3.3.2 och 3.3.4.

²³¹ Se avsnitt 3.3.4-3.3.6.

exempelvis bristande språk, erfarenheter, referenser och kunskap om omvärlden.²³² Om samma tillförlitlighetskriterier som tillämpas på vuxna personers utsagor tillämpas på barns utsagor skulle detta medföra att barn missgynnas. Detta beror på att barn inte har samma kapacitet som vuxna att framföra muntlig bevisning och därför inte har lika goda möjligheter att uppfylla de fastställda kriterierna. Mot bakgrund av detta kan det ifrågasättas om kriterierna, även de som får stöd i forskningen, faktiskt gynnar materiell riktighet när det är fråga om att värdera ett *barns* utsagor. Nedan diskuteras hur materiell riktighet kan säkerställas i mål om våldtäkt mot barn.

Som tidigare nämnts är beviskravet i mål om våldtäkt mot barn det samma som för övriga typer av brottmål. I sådana mål föreligger det ofta bevissvårigheter. Trots sådana bevissvårigheter får beviskravet inte lindras.²³³ Med tanke på att ord ofta står mot ord i barnvåldtäktsmål kan den materiella riktigheten sägas hänga på huruvida domstolen värderar målsägandens utsaga korrekt. Människor har över lag svårt att avgöra om någon talar sanning eller ljuger. Detta måste anses vara ännu svårare när det rör sig om ett barn som kan avge en, jämfört med vuxna, bristfällig berättelse. Med anledning av detta kan det diskuteras om kravet borde vara lägre när det gäller barn, för att öka möjligheten för barn att få upprättelse och att den tilltalade faktiskt döms, om denne är skyldig till brottet. Således kan sägas att rättssäkerheten ur ett målsägandeperspektiv skulle öka. Detta då det, särskilt vad gäller barn i ung ålder, kan framstå som omöjligt att få en detaljerad, lång, klar och sammanhängande berättelse. Här kan nämnas mål H som exempel, där målsäganden endast var tre år gammal och hade stora svårigheter att avge en berättelse som uppfyllde HD:s tillförlitlighetskriterier. En sådan lindring av beviskravet skulle dock inte vara rättssäkert ur den tilltalades perspektiv, med tanke på att risken för att oskyldiga döms skulle öka. Vilka krav som ska ställas på barns muntliga utsagor i mål om våldtäkt mot barn blir därmed en balansgång mellan intresset av barnets möjlighet till upprättelse och intresset av att oskyldiga inte ska dömas.

---

²³² Se avsnitt 3.3.1.

²³³ Se avsnitt 2.2.3.

För att på bästa sätt möta dessa två intressen och säkerställa materiell riktighet krävs dels rättspsykologisk kunskap i domstolarna, dels att målsägandens individuella förutsättningar beaktas vid värderingen av utsagan. För att kunna bedöma tillförlitligheten i ett barns uppgifter och kunna utröna om uppgifterna är sanningsenliga, kan bedömningen inte ske utifrån de förmågor, erfarenheter, referenser och kunskap som vuxna besitter. En sådan utgångspunkt skulle leda till misslyckade bedömningar och en felaktig värdering av bevisningen, på så sätt att barns utsagor i stor utsträckning hade bedömts som otillförlitliga trots att uppgifterna härstammar från ett verkligt övergrepp. Det är därför av stor vikt att samtliga led i en utredning om våldtäkt mot barn, besitter kunskap och förståelse för hur utsatta barns minnen fungerar, hur de betar sig och hur de berättar om vad de har upplevt.

Förutom den stora betydelsen av att domstolarna besitter rättspsykologisk kunskap är det av stor betydelse för rättssäkerheten att denna kunskap tillämpas vid värderingen av barns utsagor. Rättspsykologiska faktorer torde vara nödvändiga att beakta då sådana kan påverka barnets möjlighet att uppfylla de uppställda tillförlitlighetskriterierna. Kriterierna kan användas som ett hjälpmedel vid värderingen av utsagan, men detta bör göras med försiktighet i fråga om barn. Detta då kriterierna är utformade efter vuxna och förutsätter att om en person har förmågan att minnas en händelse kan denne också ge en omfattande återgivning av händelsen. Kriterierna bör således inte tillämpas strikt på barns utsagor, som krav som måste bockas av för att uppgifterna ska anses kunna ligga grund för en fällande dom. I stället torde det vara av stor betydelse att tillförlitlighetsbedömningen är individualiserad och att hänsyn tas till barnets ålder och förmågor, samt de rättspsykologiska svårigheter detta medför som kan påverka barnets möjlighet att uppfylla kriterierna

Att öka den rättspsykologiska kunskapen i alla led i utredningen, samt i större mån beakta målsägandens individuella förutsättningar skulle öka förutsättningarna för materiell riktighet. Detta skulle båda gynna barnets möjlighet att få upprättelse samt intresset av att ingen ska dömas oskyldig. En individualiserad utsageanalys, i stället för att strikt följa vissa kriterier, skulle å ena sidan leda till mindre förutsebarhet, å andra sidan torde det vara av större värde att

den materiella sanningen utreds och att barn som faktiskt utsatts för sexuella övergrepp får upprättelse.

7 Slutsatser

Vad gäller den del av arbetets frågeställning som rör hur domstolarnas värdering av målsägandeutsagor i barnvåldtäktsmål, där ord står mot ord, förhåller sig till rättspsykologisk forskning kan följande konstateras. Samtliga hovrätter tillämpade HD:s tillförlitlighetskriterier vid värderingen av barnets muntliga utsaga. Detta kan kritiseras ur rättspsykologisk synpunkt av tre olika anledningar.

För det första får vissa av kriterierna som domstolarna beaktade inte stöd av forskningen. Här kan nämnas konstanskriteriet, som även HD konstaterat inte får stöd av forskning i NJA 2017 s. 316 I, samt sammanhangskriteriet. Barn missgynnas särskilt av att dessa två kriterier tillämpas. Dels med tanke på att barn på grund av bristande muntlig förmåga inte kan ge lika sammanhängande berättelser. Dels för att de ofta väntar med att berätta och undanhåller de mest allvarliga detaljerna, särskilt när de inte känner sig trygga, vilket kan leda till att information läggs till i senare förhör och berättelsen då inte blir konstant över tid.

För det andra är kriterierna inte anpassade efter barns förmågor, perspektiv och kunskap om omvärlden vilket medför att de missgynnas om kriterierna tillämpas strikt på dem. Detta framför allt med tanke på barns generella bristande muntliga förmåga och benägenhet att vänta med att berätta om övergrepp som de utsatts för och särskilt undanhålla de mest allvarliga detaljerna. Exempelvis lade domstolarna stor vikt vid huruvida barnets utsaga varit detaljerad, klar och lång trots att rättspsykologisk forskning visar att barn inte kan ge lika detaljerade, klara och långa berättelser som vuxna.

För det tredje tog flera av hovrättsdomarna inte till barnets individuella förutsättningar, såsom ålder och kognitiva förmågor samt de rättspsykologiska svårigheter som följer av detta. Exempelvis tog hovrätten i ett mål inte hänsyn till att barn inte har ett lika utvecklat vokabulär som vuxna och verkade kräva att barnet skulle använda mer vuxna ord. Detta trots att HD och rättspsykologisk forskning betonat vikten av att barn ska berätta fritt med egna ord. Ett annat exempel på att relevanta rättspsykologiska faktorer inte beaktades var

att en av hovrätterna ansåg det anmärkningsvärt att barnet inte kunnat återge specifika detaljer kring det första påstådda övergreppet. Detta trots att barnet menat att det varit fråga om regelbundna veckovisa övergrepp, under flera års tid. Enligt rättspsykologisk forskning blandas specifika detaljer i sådana situationer ofta samman. Det är möjligt att beskriva hur ett övergrepp typiskt sett går till, men inte att urskilja detaljer från varje specifikt tillfälle.

Vad gäller den delen av arbetets frågeställning som rör vilka rättssäkerhetsproblem som kan uppstå till följd av domstolarnas förhållningssätt till HD:s tillförlitlighetskriterier och den rättspsykologiska forskningen, i bevisvärderingen av barns muntliga utsagor, kan följande konstateras. Som nämnts ovan tillämpade samtliga hovrätter HD:s kriterier för tillförlitlighet. Detta kan i och för sig anses medföra att förutsebarheten ökar. Att ha kriterier att utgå ifrån vid värderingen av muntliga utsagor medför att det blir mer överskådligt hur bedömningen görs och kan underlätta målsättningen att lika fall bedöms lika. Dock kan subjektiva bedömningar trots detta inte uteslutas då det i slutändan är upp till den enskilda domstolen i varje mål att tolka hur kriterierna ska tillämpas, vad som krävs för att nå upp till kriterierna och hur mycket hänsyn som ska tas till målsägandens individuella förutsättningar.

Den materiella riktigheten kan vid första anblick verka gynnas av att bevisvärderingen av muntliga utsagor genomförs utifrån fastställda kriterier, som hovrätterna gjort i de aktuella domarna. Detta då det, åtminstone till viss del, minskar risken att bedömningen sker utifrån domstolens subjektiva känsla och intryck. Dock krävs, för att den materiella riktigheten ska gynnas av de uppställda kriterierna, att kriterierna enligt rättspsykologisk forskning faktiskt kan ge en indikation gällande utsagans sanningshalt. I detta avseende kan de tre problem, som identifierats ovan, leda till att den materiella riktigheten får lida. Det vill säga att vissa av kriterierna som hovrätterna tillämpat inte får stöd i forskningen, kriterierna är inte anpassade efter barn och hänsyn inte fullt ut tas till barnets individuella förutsättningar och de relevanta rättspsykologiska faktorer som följer av dessa. Både genom att tillämpa kriterier som inte får stöd i rättspsykologisk forskning samt att tillämpa kriterier som faktiskt får stöd i forskning men som är anpassade efter vuxna, utan att ta hänsyn

till rättspsykologiska faktorer som kan påverka personens muntliga utsaga såsom ålder och muntlig förmåga, kan leda till felaktiga tillförlitlighetsbedömningar. Bedömningen måste göras utifrån målsägandens individuella förutsättningar, annars riskerar barns utsagor bli felaktigt bedömda som otillförlitliga, för att de inte kan uppfylla de kriterier som är anpassade efter vuxna, vilket i sin tur leder till materiell oriktighet. Om de nuvarande kriterierna tillämpas strikt på barn, utan hänsyn till individuella faktorer, riskeras barn att missgynnas exempelvis med tanke på deras försämrade möjlighet att avge en lång, klar och detaljrik berättelse. Det kan följaktligen resultera i felaktiga domar.

I mål om våldtäkt mot barn är bedömningen av målsägandets utsaga av största vikt då denna ofta utgör det huvudsakliga beviset till stöd för åklagarens gärningspåstående. För att öka chansen att bedömningen i det enskilda fallet blir korrekt, att domen blir materiellt riktig och att barn inte missgynnas krävs dels att de som värderar barns muntliga utsagor besitter kunskap om barns förmåga att minnas och återberätta sexuella övergrepp som de utsatts för, dels att det vid bedömningen av utsagan tas hänsyn till målsägandens individuella förutsättningar. De nuvarande kriterierna bör således ses över vad gäller barn. Möjligheten att utforma kriterier som är anpassade efter barn bör undersökas och vikten av att individuella faktorer, såsom ålder och verbal förmåga, får stor betydelse i värderingen av utsagan bör uttryckas.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Elektroniska källor

Anderberg, Cecilia, '200 klagomål – JO utreder inte snippadomen', 2023-03-03, Expressen, <www.expressen.se/nyheter/200-klagomal-jo-utreder-inte-snippadomen> (besökt 2023-12-20). [Cit. **Anderberg, '200 klagomål – JO utreder inte snippadomen'**]

RFSU, 'Alla pratar om snippan – vad säger RFSU?', 2023-02-28, <www.rfsu.se/om-rfsu/press/pressmeddelanden/2023/alla-pratar-om-snippan> (besökt 2023-12-15). [Cit. **RFSU, 'Alla pratar om snippan – vad säger RFSU'**]

Roos, Moa, 'Hovrätten tar emot många klagomål efter snippadomen', SVT, 2023-03-02, <www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/hovratten-tar-emot-mycket-klagomal-efter-snippa-fallet> (besökt 2023-12-20). [Cit. **Roos, 'Hovrätten tar emot många klagomål efter snippadomen'**]

Sundberg, Marit, 'Rättspsykolog kritiserar snippadom: Vore omöjligt även för en vuxen', Dagens Nyheter, 2023-03-07, <www.dn.se/sverige/rattpsykolog-kritiserar-snippadom-vore-omojligt-aven-for-en-vuxen> (besökt 2023-12-20). [Cit. **Sundberg, 'Rättspsykolog kritiserar snippadom: Vore omöjligt även för en vuxen'**]

Wenzelberg, Karin, 'Betydelse av ordet snippa avgörande i rättsfall', Göteborgs universitet, 2023-02-27, <www.gu.se/nyheter/betydelse-av-ordet-snippa-avgorande-i-rattsfall> (besökt 2023-12-15). [Cit. **Wenzelberg, 'Betydelse av ordet snippa avgörande i rättsfall'**]

Offentligt tryck

Prop. 1931:80 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående huvudgrunderna för en rättegångsreform

SOU 1926:32 Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Andra delen. Rättegången i brottmål.

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk

SOU 1964:27 Lag om förvaltningsförfarandet: Besvärssakkunnigas slutbetänkande

SOU 2001:14 Sexualbrotten - Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor

SOU 2001:103 En modernare rättegång.

SOU 2013:17 Brottmålsprocessen

SOU 2017:7 Straffprocessens ramar och domstolens beslutsunderlag i brottmål – en bättre hantering av stora mål

Litteratur

Axberger, Hans-Gunnar (1988), *Eko-brott, eko-lagar och eko-domstolar: en rättspolitisk utvärdering av lagstifningen mot ekonomisk brottslighet*, Allmänna förlaget, Stockholm.

Bennet, Tova (2020), *Straffansvar vid atypiska sinnestillstånd* [dissertation], Lunds universitet, Norstedts Juridik, Stockholm.

Bolding, Per Olof (1953), Sannolikhet och bevisvärdering i brottmål, *Svensk Juristtidning*, s. 305-338.

Bylander, Eric (2006), *Muntlighetsprincipen: en rättsvetenskaplig studie av processuella handläggningsformer i svensk rätt* [dissertation], Uppsala universitet, Iustus, Uppsala.

Dahlman, Christian (2018), *Beviskraft: metod för bevisvärdering i brottmål*, 1 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm.

Dahlman, Christian & Korths-Aspegren, Andreas (2018), 'Varför är bevisning som uppfyller beviskravet i våldtäktsmål inte tillräcklig i mål om olaga hot?', *Svensk Juristtidning*, s. 327-342.

Davies, Graham (2004), 'Coping with suggestion and deception in children's accounts', i: Granhag, Pär Anders & Strömwall, Leif A. (red.), *The detection of deception in forensic contexts*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 148-171.

Diesen, Christian (2015), *Bevis 10 Bevisprövning i brottmål*, 2 rev. och utök. uppl., Norstedts Juridik, Stockholm.

Easterbrook, James A. (1959), 'The effect of emotion on cue utilization and the organization of behavior', *Psychological Review*, 66(3), s. 183-201.

Ekelöf, Per Olof (1942), 'Rättssamhälle och rättssäkerhet', *Svensk Juristtidning*, s. 7-19.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Heuman, Lars (2009) *Rättegång H. 4*, 7 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm.

Frändberg, Åke (2000), 'Om rättssäkerhet', *Juridisk Tidskrift*, 2000/01(2), s. 269-280.

Frändberg, Åke (2005), *Rättsordningens idé: en antologi i allmän rättslära*, Iustus, Uppsala.

Frändberg, Åke (2019) 'Begreppet rättssäkerhet', i: Dahlman, Christian & Wahlberg, Lena (red.), *Juridiska grundbegrepp: en vänbok till David Reidhav*, 1 uppl., Studentlitteratur, Lund, s. 19-53.

Granhag, Pär Anders (2001), *Vittnespsykologi*, Studentlitteratur, Lund.

Granhag, Pär Anders (2021), 'Rättspsykologi – en kort introduktion', i: Granhag, Pär Anders, Strömwall, Leif A., Ask, Karl, Landström, Sara (red.), *Handbok i rättspsykologi*, 2 uppl., Liber, Stockholm, s. 18-33.

Granhag, Pär Anders & Ask, Karl (2021), 'Psykologiska perspektiv på bevisvärdering', i: Granhag, Pär Anders, Strömwall, Leif A., Ask, Karl, Landström, Sara (red.), *Handbok i rättspsykologi*, 2 uppl., Liber, Stockholm, s. 427-445.

Granhag, Pär Anders & Landström, Sara (2005), 'Muntlighet vid domstol ur ett rättspsykologiskt perspektiv', i: Bylander, Eric & Lindblom, Per Henrik (red.), *Muntlighet vid domstol i Norden: en rättsvetenskaplig, rättspsykologisk och rättsetnologisk studie av presentationsformernas betydelse i förfarandet vid domstol i Norden*, Iustus, Uppsala, s. 267-290.

Granhag, Pär Anders & Mac Giolla (2021), 'Vittnespsykologi', i: Granhag, Pär Anders, Strömwall, Leif A., Ask, Karl, Landström, Sara (red.), *Handbok i rättspsykologi*, 2 uppl., Liber, Stockholm, s. 180-197.

Granhag, Pär Anders, Strömwall, Leif A., Ask, Karl & Landström, Sara (2021), *Handbok i rättspsykologi*, 2 uppl., Liber, Stockholm.

Gregow, Torkel (1996), 'Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn', *Svensk Juristtidning*, s. 509-523.

Gräns, Minna (2018), 'Allmänt om användningen av andra vetenskaper inom juridiken', i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2 uppl., Studentlitteratur, Lund, s. 429-442.

Holmberg, Stina & Lewenhagen, Lars (2019), *Våldtäkt från anmälan till dom: en studie av rättsväsendets arbete med våldtäktsärenden*, Rapport 2019:9, Brottsförebyggande rådet, Stockholm.

Hydén, Håkan (2018), 'Rättssociologi: om att undersöka relationen mellan rätt och samhälle', i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2 uppl., Studentlitteratur, Lund, s. 209-240.

Jareborg, Nils (2004), 'Rättsdogmatik som vetenskap', *Svensk Juristtidning*, s. 1-10.

Kleineman, Jan (2018), 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2 uppl., Studentlitteratur, Lund, s. 21-46.

Lainpelto, Katrin (2012), *Stödbevisning i brottmål* [dissertation], Stockholms universitet, Jure, Stockholm.

Lambertz, Göran (2009), 'Kvalitetssäkring av bevisprövningen i brottmål', *Svensk Juristtidning*, s. 1-14.

Landström, Sara & Ernberg, Emelie (2021), 'Hur barn minns och berättar', i: Granhag, Pär Anders, Strömwall, Leif A., Ask, Karl, Landström, Sara (red.), *Handbok i rättspsykologi*, 2 uppl., Liber, Stockholm, s. 253-267.

Landström, Sara, Korkman, Julia & Magnusson, Mikaela (2021), 'Förhör med barn', i: Granhag, Pär Anders, Strömwall, Leif A., Ask, Karl, Landström, Sara (red.), *Handbok i rättspsykologi*, 2 uppl., Liber, Stockholm, s. 268-287.

Landström, Sara & Magnusson, Mikaela (2021), 'Förhör med vittnen och målsägande', i: Granhag, Pär Anders, Strömwall, Leif A., Ask, Karl, Landström, Sara (red.), *Handbok i rättspsykologi*, 2 uppl., Liber, Stockholm, s. 236-252.

Leander, Lina (2007), *What sexually abused children remember and report: minding the gap* [dissertation], Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg.

Lindell, Bengt (2005), 'Bevisvärdering, bevisbörda och beviskrav', i: Lindell, Bengt (red.), Eklund, Hans, Asp, Petter, Andersson, Torbjörn, *Straffprocessen*, 1 uppl., Iustus, Uppsala, s. 397-424.

Luke, Timothy J. (2019) 'Lessons from Pinocchio: cues to deception may be highly exaggerated', *Perspectives on Psychological Science*, 14(4), s. 646-671.

Magnusson, Mikaela, Ernberg, Emelie & Landström, Sara (2017), 'Preschoolers' disclosures of child sexual abuse: examining corroborated cases from Swedish courts', *Child Abuse & Neglect*, 70, s. 199-209.

Nordh, Roberth (2019), *Bevisrätt C: bevisvärdering*, 2 uppl., Iustus, Uppsala.

Nordh, Roberth (2021), 'Bevisprövning i juridisk kontext', i: Granhag, Pär Anders, Strömwall, Leif A., Ask, Karl, Landström, Sara (red.), *Handbok i rättspsykologi*, 2 uppl., Liber, Stockholm, s. 410-426.

Peczenik, Aleksander (1995), *Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, uppl. 1, Fritze, Stockholm.

Peczenik, Aleksander (2005), 'Juridikens allmänna läror', *Svensk Juristtidning*, s. 249-272.

Pettersson, My (2017), 'Trovärdighetens dimensioner', *Tidsskrift för Rättsvetenskap*, 130(1), s. 3-27.

Sandgren, Claes (1995) 'Empiri och rättsvetenskap (del 2)', *Juridisk Tidsskrift*, 1995/96(4), s. 1035-1059.

Sandgren, Claes (2004), 'Om teoribildning och rättsvetenskap', *Juridisk Tidsskrift*, 2004/05(2), s. 297-333.

Sandgren, Claes (2021), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod, argumentation och språk*, 5 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm.

Schelin, Lena (2007), *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Omarb. utg., Norstedts Juridik, Stockholm.

Stening, Anders (1975), *Bevisvärde*, Liber Tryck, Stockholm.

Strömwall, Leif A. (2021), 'Tillförlitlighet – processer och metoder för bedömning', i: Granhag, Pär Anders, Strömwall, Leif A., Ask, Karl, Landström, Sara (red.), *Handbok i rättspsykologi*, 2 uppl., Liber, Stockholm, s. 342-357.

Sutorius, Helena & Diesen, Christian (2014), *Bevisprövning vid sexualbrott*, 2 omarb. och uppdaterade uppl., Norstedts Juridik, Stockholm.

Svensson, Bo (2006), 'Felaktigt dömda – några synpunkter med anledning av en rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt', *Juridisk Tidskrift*, 2006/07(2), s. 375-383.

Trankell, Arne (1956), 'Trovärdighetsutredningarnas metodik', *Svensk Juristtidning*, s. 81-101.

Volbert, Renate & Steller, Max (2014), 'Is this testimony truthful, fabricated, or based on false memory? Credibility assessment 25 years after Steller and Köhnken (1989)', *European Psychologist*, 19(3), s. 207-220.

Vrij, Aldert (2000), *Detecting lies and deceit: the psychology of lying and the implications for professional practice*, Wiley, Chichester.

Wegerstad, Linnea (2020), 'Brister i en studie av domstolarnas bevisvärdering avseende mål om olaga hot och våldtäkt', *Svensk Juristtidning*, s. 692-711.

Åklagarmyndigheten (2007), *Domstolarnas bevisvärdering i sexualbrottmål – en kartläggning*, RättsPM 2007:13, Utvecklingscentrum Göteborg.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1963 s. 555.

NJA 1980 s. 725.

NJA 1988 s. 40.

NJA 1991 s. 83.

NJA 1992 s. 446.

NJA 1993 s. 68.

NJA 1993 s. 616.

NJA 2005 s. 712.

NJA 2009 s. 447 I.

NJA 2015 s. 702.

NJA 2017 s. 316 I och II.

Högsta domstolens beslut den 17 november 2023 i mål B 1937-23.

Hovrätterna

Hovrätten för Nedre Norrland dom 2023-06-16 i mål nr B 2034-22.

Hovrätten för Västra Sverige, dom 2023-02-23 i mål nr B 6074-22.

Hovrätten för Västra Sverige, dom 2023-03-16 i mål nr B 1341-23.

Hovrätten för Övre Norrland, dom 2023-03-24 i mål nr B 128-23.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2023-04-03 i mål nr B 3810-22.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2023-06-20 i mål nr B 4116-22.

Svea hovrätt, dom 2023-02-07 i mål nr B 7592-22.

Svea hovrätt, dom 2023-02-08 i mål nr B 14895-22.

Svea hovrätt, dom 2023-06-15 i mål nr B 683-23.